

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ І.І. МЕЧНИКОВА

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра конституційного права та правосуддя

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
КОНСТИТУЦІЙНОГО
ТА МУНІЦИПАЛЬНОГО ПРАВА**

Методичний посібник

*Для підготовки здобувачів вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня
спеціальність: 081 «Право»*

Одеса
Фенікс
2020

УДК 34.02: 342.7: 342.553

А 43

Затверджено рішенням кафедри конституційного права та правосуддя (протокол № 2 від 19 жовтня 2020 р.)

Рекомендовано до друку вченою радою економіко-правового факультету (протокол № 2 від 21 жовтня 2020 р.)

Укладачі:

Кузнєцова З. В. – к.ю.н., доцент,

доцент кафедри конституційного права та правосуддя;

Левенець А. В. – к.ю.н., доцент кафедри конституційного права та правосуддя;

Пілюк С. В. – к.ю.н., доцент кафедри конституційного права та правосуддя

Рецензенти:

Степанова Т. В. – д.ю.н., професор, завідувач кафедри конституційного права та правосуддя;

Труба В. І. – к.ю.н., професор, декан економіко-правового факультету

Актуальні проблеми конституційного та муніципального права : методичний посібник : для підготовки здобувачів вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня за спеціальністю 081 «Право» / Укл.: З. В. Кузнєцова, А. В. Левенець, С. В. Пілюк ; кафедра конституційного права та правосуддя ОНУ ім. І. І. Мечникова. – Одеса : Фенікс, 2020. – 87 с.
Анотація

УДК 34.02: 342.7: 342.553

ЗМІСТ

Пояснювальна записка	4
Система контролю знань	10
Тематичний план навчальної дисципліни	12
Зміст лекцій, плани семінарських і практичних занять, методичні вказівки	14
Питання для самостійної роботи	63
Питання до заліку з навчальної дисципліни	66
Рекомендована література до вивчення курсу	69

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

В умовах становлення України як демократичної, правової, соціальної держави вивчення навчальної дисципліни *«Актуальні проблеми конституційного та муніципального права»* має особливе значення та дає здобувачам третього освітньо-наукового рівня вищої освіти широкий діапазон світоглядних уявлень із найбільш важливих політико-правових проблем розвитку нашої держави: 1) становлення конституціоналізму в Україні на демократичних засадах; 2) забезпечення прав людини та громадянина; 3) реалізація народовладдя; 4) формування дієздатних структур громадянського суспільства.

Конституційне право України є нормативною дисципліною, яка відноситься до блоку фундаментальних та професійно-орієнтованих навчальних дисциплін. Названа дисципліна передбачає опанування методології дослідження сутності і змісту конституційно-правових явищ в цілому і, зокрема, основ теорії конституції, конституційно-правового положення людини і громадянина, конституційно-правового регулювання територіальної організації держави, конституційно-правової основи організації і здійснення державної влади та організації і діяльності органів місцевого самоврядування.

Актуальність навчальної дисципліни визначається тим, що конституційне право є провідною галуззю національної системи права України, норми якої покликані охороняти права і свободи людини і громадянина. З цією метою вони засновують відповідний і суспільний устрій, який охоплюється категорією «конституційний лад України». Норми конституційного права визначають баланс співвідносин влади та свободи і, у зв'язку з цим, регулюють найбільш принципово важливі, суспільні відносини, які пов'язані з організацією основ конституційного ладу, взаємовідносинами між особою та державою, унітарним устроєм України, порядком формування і функціонування системи органів державної влади і місцевого самоврядування. Водночас конституційне право України є однією з галузевих теоретико-правових наук. Як галузева юридична наука конституційне право вивчає норми і конституційно-правові інститути, суспільні відносини, врегульовані ними, практику реалізації норм і інститутів конституційного права, аналізує закономірності їхнього розвитку тощо. З цією метою наука

покликана визначати закономірності розвитку конституційного права, формулювати практичні поради з метою вдосконалення його системності та практики

Важливою складовою будь-якої розвинутої демократичної держави є інститут місцевого самоврядування як специфічної форми публічної влади територіальних громад, в рамках якої забезпечується реалізація їх права здійснювати управління в межах відповідних територіальних одиниць, самостійно вирішувати всі питання місцевого значення.

Місьцеве самоврядування сьогодні виступає важливим фактором демократизації суспільного життя, децентралізації управління та необхідною передумовою становлення громадянського суспільства, наближення влади до її джерела – народу. І навпаки, місцеве самоврядування може ефективно функціонувати лише за умови наявності розвинутих елементів громадянського суспільства.

Вивчення навчальної дисципліни передбачає здобуття особою теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у професійній та науково-дослідницькій діяльності.

Основною **метою та завданням** навчальної дисципліни «Проблеми конституційного та муніципального права» є:

- вивчення загальних понять і категорій науки конституційного та муніципального права України в їхній системі та взаємозв'язку;
- оволодіння методикою правового аналізу норм конституційного та муніципального права і заснованої на них діяльності державних органів і суспільних інститутів;
- з'ясування впливу факторів політичного, економічного, культурного і морального характеру на конституційно-правові та муніципально-правові норми і практику;
- виділення в усьому різноманітті варіантів конституційно-правового та муніципально-правового регулювання найбільш доцільної (ідеальної) моделі, орієнтованої на загальнолюдські цінності, і вплив можливостей її застосування в тих або інших конкретно-історичних умовах.

Процес вивчення дисципліни спрямований на формування елементів наступних **компетентностей**:

Інтегральна компетентність

Здатність особи розв'язувати комплексні проблеми в галузі права при здійсненні дослідницько-інноваційної діяльності, що передбачає глибоке переосмислення наявних та створення нових цілісних знань та/або професійної практики.

Загальні компетентності

ЗК1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК2. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК3. Здатність працювати в міжнародному контексті.

ЗК4. Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми, генерувати нові ідеї (креативність).

ЗК5. Здатність працювати автономно.

ЗК6. Здатність розробляти та управляти проєктами, оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт.

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності

СК1. Здатність виконувати оригінальні дослідження, досягати наукових результатів, які створюють нові знання в праві та дотичних до неї міждисциплінарних напрямках і можуть бути опубліковані у провідних наукових виданнях з права та суміжних галузей.

СК2. Здатність усно і письмово презентувати та обговорювати результати наукових досліджень та/або інноваційних розробок українською та англійською мовами, глибоке розуміння англійських наукових текстів з права.

СК3. Здатність використовувати сучасні інформаційні та комунікаційні технології, бази даних та інші електронні ресурси, спеціалізоване програмне забезпечення у науковій та освітній діяльності.

СК4. Здатність здійснювати науково-педагогічну діяльність у закладах вищої освіти.

СК5. Здатність виявляти, поглиблено аналізувати та вирішувати проблеми дослідницького характеру у сфері права, оцінювати та забезпечувати якість виконуваних досліджень.

СК6. Здатність ініціювати, розробляти і реалізовувати комплексні інноваційні проєкти в праві та дотичні до неї міждисциплінарні підходи, виявляти лідерські якості та відповідальність під час їх реалізації.

СК7. Здатність дотримуватись етики досліджень, а також правил

академічної доброчесності в наукових дослідженнях та науково-педагогічній діяльності.

СК8. Здатність сформувати системний науковий світогляд та загальнокультурний кругозір.

Спеціальні фахові

1. Уміння визначати основні характеристики конституційного та муніципального права як галузей національного права, їх специфіку та сучасні тенденції розвитку.
2. Здатність визначати поняття, склад та особливості конституційно-правових відносин, відрізнити конституційно-правові та муніципально-правові відносини.
3. Вміння аналізувати змістовні характеристики конституційного ладу України, виділяти його основні принципи та проблеми конституційного забезпечення.
4. Уміння характеризувати складові елементи конституційно-правового статусу людини та громадянина в Україні, виокремлювати теоретичні та практичні проблеми інституту громадянства України, відрізнити статус громадян від інших осіб, що проживають в Україні.
5. Вміння визначати конституційно-правовий статус вищих органів державної влади, їх повноваження та компетенцію, наводити власні міркування щодо оптимізації взаємодії органів державної влади з метою подолання політичної, економічної, соціальної кризи в державі.
6. Навички аналізувати сутність місцевого самоврядування в Україні та систему органів, що його здійснюють, розрізнити основні принципи діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні.
7. Здатність аналізувати існуючі міжнародно-правові стандарти здійснення місцевого самоврядування та можливості використання зарубіжного досвіду в контексті муніципальної реформи в Україні.
8. Навички застосовувати норми муніципального права на практиці, аналізувати стан та проблеми їх реалізації.
9. Уміння визначати роль органів місцевого самоврядування в розвитку правової держави, громадянського суспільства, в системі захисту основних прав та свобод людини і громадянина в Україні.

Викладання дисципліни здійснюється у формі читання лекцій, проведення семінарських і практичних занять, самостійної й індивідуальної роботи здобувачами третього освітньо-наукового рівня. Відповідно до структури навчального курсу «Проблеми конституційного та муніципального права» він складається із одного модулю та трьох змістових модулів, які містять питання найбільш важливих інститутів конституційного та муніципального права. Лекції читаються відповідно до програми курсу. Особливу увагу варто звертати на понятійний апарат науки конституційного та муніципального права. Поняття за-своюються на лекціях, у процесі читання спеціальної літератури, у ході обговорення проблем.

Необхідною частиною роботи здобувача є робота з текстом Конституції України, Законом України «Про місцеве самоврядування» і нормативним матеріалом.

У результаті вивчення курсу аспірант повинен:

PH01 Вміти формувати аспекти критики та самокритики в освітньо-науковій системі.

PH02 Сформувати міжособистісні навички та вміння.

PH03 Вміти працювати у команді.

PH06 Використовувати дослідницькі навички та уміння.

PH07 Вміти ініціювати, організовувати та проводити комплексні теоретичні та експериментальні дослідження в галузі науково-дослідницької та інноваційної діяльності, які приводять до отримання нових знань.

PH08 Знати основні методи гуманітарних досліджень та вміти використовувати їх на практиці.

PH09 Вміти виявляти філософські підстави наукових методів. Вміти давати критичну оцінку цих філософських підстав.

PH10 Вміти використовувати інструменти аналізу та синтезу.

PH12 Вміти використовувати сучасні інформаційні технології у науковій діяльності.

PH13 Вміти усно та письмово презентувати результати власного наукового дослідження українською мовою.

PH15 Знати основні особливості і ключові концепції і принципи правової системи.

PH17 Знати та передбачати новітні напрямки досліджень і розвитку знань галузі досліджень.

PH18 Мати уявлення про вплив політичних, соціальних, економічних, історичних, особистісних психологічних та інших явищ (факторів) при створенні, інтерпретації та застосуванні закону.

PH19 Вміти критично усвідомлювати історичні і філософські основи правової методології та умови відхилення його використання.

PH20 Вміти за підсумками вивчення низки складного матеріалу підсумовувати свої аргументи.

PH21 Вміти застосовувати наукові методи дослідження.

PH22 Вміти приймати обґрунтоване і мотивоване рішення, що базується на нормах права.

PH24 Вміти виявляти і прогнозувати новітні дискусії і брати у них участь за результатами ретельного дослідження чинного законодавства.

PH25 Вміти виявляти і працювати з основними аспектами наднаціональних і зарубіжних правових систем.

PH27 Вміти індивідуалізувати різні правові рішення, зваживши їх аргументованість; проаналізувати результати юридичної проблеми і намітити альтернативні шляхи їх вирішення.

PH32 Знати та вміти застосовувати поглиблені спеціалізовані знання в галузі конституційного та муніципального права.

PH34 Уміння працювати в міждисциплінарних командах в якості експерта з правових питань команди і внести ефективний внесок у виконання її завдань.

СИСТЕМА КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

Навчальна нормативна дисципліна «*Актуальні проблеми конституційного та муніципального права*» викладається на другому році навчання здобувачам третього овітньо-наукового рівня вищої освіти.

Для досягнення вказаної мети та завдань передбачається проведення лекцій, а також самостійна робота слухачів для найліпшого опанування додаткової літератури та нормативного матеріалу. Важливою формою засвоєння матеріалу є проведення семінарських занять, на яких, поряд з опитуванням, проводяться обговорення дискусійних питань, доповіді, тестування, експрес-опитування, виконання самостійних і контрольних робіт, індивідуальні завдання та ін.

Дана система запроваджується з метою удосконалення системи контролю якості знань здобувачів, сприяння формуванню системних та систематичних знань, стабільної самостійної роботи впродовж семестру, підвищення об'єктивності оцінювання знань та адаптації до вимог, визначених Європейською системою залікових кредитів (ECTS). Дисципліна вивчається протягом одного семестру та складається з трьох змістовних модулів (ЗМ). По завершенню курсу слухачі складають залік. На залік виносяться вузлові питання, типові і комплексні завдання, що потребують творчої відповіді та вміння синтезувати отримані знання і застосовувати їх при вирішенні практичних завдань

Оцінювання знань аспірантів проводиться за формами контролю:

- поточний – складається з відвідування лекційних і семінарських занять, роботи на семінарських заняттях і самостійних робіт. Дає можливість сумарно отримати до 40 балів (по 10 балів за кожний змістовий модуль);
- модульний – складається з 1 модульної роботи, яка можуть поводитися у письмовій або тестовій формі за вибором викладача. Дає можливість сумарно отримати до 20 балів;
- підсумковий контроль – проводиться у формі заліку і дає можливість отримати до 40 балів.

Орієнтовні форми контролю знань на семінарських заняттях та їх оцінка:

- доповідь (виступ на задану тему) – до 5 балів;
- доповнення доповіді – до 3 балів;
- експрес опитування – до 3 балів;

- самостійна робота – до 4 балів;
- домашня робота – до 4 балів;
- есе (короткі відповіді на запитання) – до 3 балів;
- тестування (з набору суджень вибрати вірні) – до 3 балів;
- реферат (змістовна письмова робота на задану тему з аналізом літератури та висновками) – до 3 балів;
- участь в дискусії – до 2 балів.

Таким чином, за цю дисципліну здобувачем може бути отримано максимально 100 балів. У підсумку, оцінені за 100-бальною системою, знання студента відображаються у заліковій книжці.

Розподіл балів, які отримують студенти

Параметри	Поточний контроль	Модульний контроль	Підсумковий контроль	Разом (підсумкова оцінка (СК))
Оцінка в балах	0 – 40	0 – 20	0 – 40	0 – 100

Шкала оцінювання: національна та ESTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
		для заліку
90-100	A	відмінно
85-89	B	добре
75-84	C	
70-74	D	задовільно
60-69	E	
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин							
	Денна форма				Заочна форма			
	усього	л	п	срс	усього	л	п	срс
Модуль 1.								
Змістовий модуль 1.								
Проблеми та перспективи розвитку конституційного ладу в Україні								
Конституційний лад як організаційна основа конституціоналізму в Україні		2	2	5				
Основні конституційні характеристики української держави				10				
Сутність безпосередньої демократії, її роль в сучасному світі.		2	2	10				
Форми безпосередньої демократії на загальнодержавному та місцевому рівнях: правове регулювання та проблеми реалізації		2	2	5				
Усього за змістовним модулем №1		6	6	30				
Змістовий модуль 2.								
Конституційно-правовий та муніципально-правовий статус особистості								
Структура та принципи конституційно-правового статусу особистості в Україні		2	2	5				
Муніципально-правовий статус людини та громадянина в Україні		2	2	10				
Усього за змістовним модулем №2		4	4	15				

Змістовий модуль 3.
Основні принципи діяльності та функціонування органів
державної влади та місцевого самоврядування в Україні

Актуальні проблеми реалізації принципу поділу державної влади в системі вищих органів влади в Україні		2	2	5					
Сутність принципу децентралізації державної влади як гарантії місцевого самоврядування, його забезпечення в Україні і в світі		4	2	10					
Усього за змістовним модулем №3		6	4	15					
Усього за навчальною дисципліною	90	16	14	60					

ЗМІСТ ЛЕКЦІЙ, ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ І ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ, ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ТА МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

Змістовий модуль 1. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ В УКРАЇНІ

ТЕМА 1. Конституційний лад як організаційна основа конституціоналізму в Україні

Лекція (2 год.)

Поняття і зміст конституційного ладу. Гуманістичні основи конституційного ладу. Структура і принципи самоорганізації громадянського суспільства. Проблема співвідношення громадського суспільства і правової держави. Основи конституційного ладу України. Система та зміст принципів основ конституційного ладу України. Система гарантій конституційного ладу.

Практичне заняття (2 год.)

1. Принципи засад конституційного ладу України.
2. Держава в системі конституційного ладу: роль та основні функції.
3. Доктринальні підходи до сутності та змісту конституційного ладу.
4. Історичні передумови становлення конституційного ладу в Україні.
5. Сучасний етап формування громадянського суспільства та правової держави.

Завдання для самостійної роботи (5 год.)

1. Розкрийте сутність та зміст конституційного ладу України.
Чи можна вважати існуючий лад в Україні конституційним?
2. Охарактеризуйте суть та ознаки конституційного ладу України.
Визначте систему гарантій конституційного ладу України.
3. Принципи засад конституційного ладу України.

4. Держава в системі конституційного ладу: роль та основні функції.
5. Людина, її права та свободи – найвища цінність держави.
6. Розподіл влади як одна з основ конституційного ладу України.

Методичні вказівки до вивчення питань теми

Конституційний лад — це встановлений Основним Законом порядок організації і функціонування інститутів держави і суспільства, система суспільних відносин, що гарантуються, забезпечуються і реґулюються законами, прийнятими відповідно до Конституції.

За своїм змістом конституційний лад постає як системне політико-правове явище, складовими якого є державний і суспільний лад.

До основ державного ладу юридична наука відносить **вихідні принципи організації і діяльності держави та її інститутів**. Йдеться насамперед про юридичний статус і повноваження глави держави, органів законодавчої, виконавчої та судової влад, правоохоронних та інших передбачених основним законом органів, які реалізують основні функції держави.

Основи суспільного ладу розглядаються як система гарантованих і забезпечених конституцією і законами можливостей функціонування інститутів громадянського суспільства, вреґульованих правом суспільних відносин у політичній, економічній та соціальній сферах суспільного життя. Це — конституційно встановлені принципи та засади демократичного устрою суспільства; політичний, економічний та ідеологічний плюралізм; забезпечене правовими законами право громадян на об'єднання в політичні партії, громадські організації, асоціації для захисту своїх прав.

Конституційний лад кожної країни має свої особливості, які залежать від розвитку суспільства, держави і права; законодавчо встановленого співвідношення суспільства і держави, змісту її діяльності; демократичних традицій; рівня політичної і правової культури суспільства та інших чинників. Значною мірою конституційний лад залежить від форми державного правління і політичного режиму, які безпосередньо впливають на рівень демократичності суспільного життя і правової системи, повноту законодавчого закріплення прав і свобод людини і громадянина, ефективність механізму їх забезпечення і захисту.

У свою чергу, конституційний лад здійснює безпосередній вплив на стан та розвиток суспільства. Визначаючи вихідні принципи законо-

давства, правовий статус органів держави, засади організації суспільного життя, він може стимулювати або стримувати його розвиток, тобто може бути прогресивним або консервативним, демократичним або тоталітарним тощо.

Водночас конституційний лад не є чимось сталим, раз і назавжди визначеним. Продовж розвитку того чи іншого суспільства і держави він зазнає суттєвих змін, трансформується, а за своїми якісними характеристиками має відмінності в різні історичні періоди і в різних країнах.

Світова юридична наука і практика конституціоналізму визначили принципи, яким повинен відповідати прогресивний конституційний лад, провідними серед яких зазвичай вважаються: демократизм, суверенність, гуманізм, реальність, гарантованість.

З урахуванням цього в Конституції України, з одного боку, затверджені принципи будови, юридичний статус та основні функції органів держави, засади суспільного життя, визначені межі впливу на нього з боку держави, щоб цей вплив не міг завдати шкоди інститутам і механізмам саморегуляції громадянського суспільства. З іншого боку, в Основному Законі закріплені юридичні засади забезпечення правового порядку і законності, гарантії захисту від ринкової стихії.

У цьому аспекті розділ I Конституції України **«Загальні засади»** є провідним у структурі Основного Закону і має особливе значення не тільки для галузі конституційного права, а й всієї системи національного законодавства і правової системи в цілому. В ньому закріплюються основи конституційного ладу, Україна стверджується як демократична, соціальна і правова, тобто конституційна (обмежена правом) держава, в якій людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю.

Єдиним джерелом влади в Україні і носієм суверенітету є народ. Він здійснює владу як безпосередньо — шляхом участі у виборах, референдумах, так і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

В Україні визнається і діє принцип верховенства права. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції і мають їй відповідати. Всі владні органи держави обмежені правом і повинні здійснювати свої повноваження тільки в межах, визначених Конституцією і законами.

Суттєвими аспектами конституційного ладу є республіканська форма правління, а також здійснення влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову.

Основний закон встановлює механізм стримувань і противаг, який унеможливує узурпування влади однією з гілок влади або посадовою особою, запроваджує особливу процедуру призначення посадових осіб органів держави, забезпечує прозорість функціонування владних інститутів і можливість контролю їх діяльності. Суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності. Конституцією гарантується можливість функціонування інститутів громадянського суспільства, свобода політичної діяльності, право громадян на об'єднання у політичні партії та громадські об'єднання для задоволення своїх потреб і захисту прав.

Суспільством на державу покладено обов'язок сприяння консолідації та розвитку української нації, традицій і культури, етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України.

Серед основ конституційного ладу у сфері економічної організації суспільного життя важливим є забезпечення і захист усіх суб'єктів права власності і господарювання та їх рівність перед законом, соціальна спрямованість економіки.

Стабільність конституційного ладу гарантується самою Конституцією України та прийнятими відповідно до неї законами, а також чітким механізмом забезпечення передбачених гарантій.

Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами.

Джерела, рекомендовані до заняття:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року з наст. змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text>
3. Декларація про Державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>

4. Про правонаступництво України: Закон України від 12 вересня 1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1543-12#Text>
5. Про Державний Гімн України: Закон України від 6 лютого 2003 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/602-15#Text>
6. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин, Страсбург, 5 листопада 1992 року. Зб. док. Ради Європи, ратифікованих Україною. К., 2006. С. 423–440.
7. Про національну безпеку України: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
8. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 1 липня 2010 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text>
9. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25.04.2019 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>
10. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 05 лютого 2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>
11. Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин: Закон України від 15 травня 2003 року № 802–IV. Відом. Верх. Ради України. 2003. № 30. Ст. 259.
12. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, час... від 25.01.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-12#n54>
13. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 60 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті... від 05.10.2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-05#Text>
14. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Президента України про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої статті ... від 16.04.2008 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-08#Text>
15. Громадянське суспільство в Україні в умовах демократичних трансформацій: перспективи розвитку: науково-аналітична доповідь / Шемшученко Ю. С., Скрипнюк О. В., Оніщенко Н. М. та

- ін. К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2017. 100 с.
16. Ішук С.І. Окремі конституційно-правові засади функціонування громадянського суспільства в Україні : свобода підприємницької діяльності. *Journal «ScienceRise: Juridical Science»*. 2018. № 1 (3). С. 11–17.
 17. Концепція удосконалення діалогу громадянського суспільства, особи та держави в контексті забезпечення та захисту прав людини в Україні / Шемшученко Ю. С., Оніщенко Н. М., Пархоменко Н. М. та ін. К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2015. 116 с.
 18. Кузнєцова З.В. Політико-правові засади механізму вдосконалення Конституції України. *Правова держава*. 2015. Одеса. Фенікс. С. 41-47.
 19. Кузнєцова З.В. Зміни до Конституції України як фактор демократичного розвитку суспільства? *Матеріали 71-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу економіко-правового факультету ОНУ імені І.І.Мечникова (23-25 листоп. 2016 р., м.Одеса) / відп. ред.: О.О. Нігреєва*. Одеса: Астропринт, 2016. 236 с. С.44-47.
 20. Кузнєцова З.В., Мамедова А.Е. Права людини як фактор впливу на державний лад (На прикладі Туреччини). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. Ужгород. 2017. Випуск 45. Том 1. С. 19-23.
 21. Кузнєцов Е. А., Кузнєцова З. В. Професійний менеджмент в системі базових принципів лібертаріанства. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. Т. 19. Вип. 2 (45) : збірка наукових праць. Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2020. С.11-31.
 22. Левенець А. В. Особливості міжамериканської системи захисту прав людини. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та в світі. Треті юридичні читання: матеріали ювілейної всеукраїнської дистанц. Конференції 10 квітня 2020 року) / За заг. ред. Л.О. Корчевної, О.А. Чувакова*. О.: Фенікс, 2020. С. 89-93.
 23. Пілюк С. В. Інститут конституційної скарги у механізмі захисту прав людини в сучасному світі (розд. в кол.монографії). *Імплементція міжнародних стандартів у сфері дотримання і захи-*

сту прав людини в правову систему України. О.: Фенікс, 2017. С. 130-146.

24. Пілюк С.В. Особливості державно-владних повноважень органів конституційної юстиції в сучасному світі. *Євроінтеграція в умовах світової глобалізації: збірник наукових статей за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 27-29 квітня, 2016)*. О.: Астропринт, 2016. С. 222-225.

ТЕМА 2.

Основні конституційні характеристики української держави

Лекція (2 год.)

Конституційне закріплення форми української держави. Суверенітет держави: поняття й основні характеристики. Єдність, верховенство і самостійність державної влади як ознака суверенітету держави. Конституційне закріплення ознак організації влади: варіанти правових рішень і їхнє теоретичне обґрунтування. Ідея поділу влади. Державна влада, місцеве управління і самоврядування. Конституційно-правове регулювання економічної і соціальної сфер громадського життя: розходження підходів і встановлення меж. Інститут власності в конституційному праві. Відображення в Конституції соціальної структури суспільства, основних напрямків соціальної, національної і культурологічної політики. Роль держави в економічній і соціальній діяльності.

Самостійна робота (10 год.)

1. Україна як суверенна держава. Народний, державний та національний суверенітет.
2. Республіканська форма правління в Україні: конституційне регулювання та практика реалізації.
3. Унітарний характер державного територіального устрою в Україні.
4. Демократичний режим та його принципи в Україні.
5. Соціальна направленість української держави.

Методичні вказівки до вивчення питань теми

Розглядаючи питання даної теми слід розпочинати з того, що Більшість конституційних характеристик України прямо зазначена у тексті Основного Закону держави - «суверенна, демократична, соціальна, правова держава», «унітарна держава», «республіка». Фактична наявність інших конституційних характеристик прямо витікає із змісту безпосередніх конституційних положень, наприклад, - «національна держава» (частина третя Преамбули, частина перша статті 2, статі 10, 11, 12, частина друга статті 133 Конституції України). Відповідно ці та інші конституційні положення розкривають зміст та сутність визначених (закріплених) Основним Законом держави конституційних характеристик України.

Так, Україну, як суверенну державу, тобто державу, яка самостійно і незалежно від влади інших держав здійснює функції на своїй території та за її межами, виступає самостійною у міжнародних відносинах, характеризує наступне: територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою; державна система оборони України, захисту її суверенітету і територіальної цілісності, недопустимість розташування на території України іноземних військових баз, наявність в Україні інституту єдиного громадянства... тощо.

Як суверенна держава, Україна має також всі необхідні державні атрибути: державні символи, державну мову, власну національну грошову одиницю - гривню, столицю, офіційну назву тощо.

Положення статті 1 Конституції України також проголошує нашу державу демократичною. Як правило, демократичною називають державу, устрій і діяльність якої відповідає вільному вираженню волі народу, яка гарантує права і свободи народу, людини і громадянина. Звідси логічною є наявність в тексті Конституції України положення про те, *що «...єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування».*

Конституція України чітко і однозначно визначає Україну як унітарну державу з республіканською формою правління. Майже всі класичні ознаки сучасної держави з республіканською формою правління можна знайти в Україні, а саме: формування державних органів шляхом вільних виборів на визначений Конституцією і законодавством строк; особиста участь громадян в управлінні державою;

орієнтація державного ладу на загальнолюдські цінності й ідеали; відмова від будь-якого довгого володіння владою на основі індивідуального права (недопустимість особистої диктатури). Важливими для організації публічної влади на засадах демократії є принципи положення про те, що в Україні державна влада здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову, а сама держава визнає та гарантує місцеве самоврядування.

Стаття 1 Конституції визначає Україну правовою державою.

Держава є правовою за умови, коли основою її функціонування є право, що гарантує права і свободи громадян, обмежує державу, а державна влада здійснюється на засадах верховенства права та поділу влади. Мова іде про наступне: «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави»; «...Права та свободи людини є невідчужуваними та непорушними»; «Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за мотивованим рішенням суду і тільки в порядку, встановлених законом»; «Законони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом»; В Україні діє верховенство права, **Конституція має найвищу юридичну силу**. Закони та інші нормативні акти повинні прийматись на основі Конституції і повинні відповідати їй» тощо.

Окреме положення статті 1 Конституції України говорить про Україну як державу соціальну. Поняттям соціальної держави охоплюється розумінням держави, діяльність якої «...має бути спрямована на створення реальних стандартів матеріального добробуту, освіти, охорони здоров'я тощо і забезпечення таких стандартів для всіх громадян (індивідів), а також на мінімізацію фактичної соціальної нерівності з її економічними наслідками та створення системи соціальної підтримки (захисту) тих, хто цього потребує.

Зміст конституційного положення про Україну як соціальну державу розкривається насамперед тими положеннями Основного Закону держави, які закріплюють наявність в Україні інституту приватної власності (стаття 41 Конституції України), права на працю (стаття 43), на підприємництво (стаття 42), на відпочинок (стаття 45), на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (стаття 49),

право на житло (стаття 47), право на освіту (стаття 53) і особливо - право громадян на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом; при цьому це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними .

Визначення на конституційному рівні України як суверенної національної держави, держави унітарної, демократичної з республіканською формою правління, а також держави соціальної та правової, - є і залишається надалі генеральним напрямком розвитку України на ближчу та дальшу перспективи.

Джерела, рекомендовані до заняття:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року з наст. змінами. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Кузнецов Е.А., Кузнецова З.В. Актуалізація принципів управлінського конституціоналізму професійної системи менеджменту. *Актуальні проблеми економіки і менеджменту: теорія, інновації та сучасна практика. Монографія, книга п'ята / [за ред. д.е.н., проф. Кузнецова Е.А.]*, Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2017. 364 с. С. 309-324.
3. Кузнецов Е. А., Кузнецова З. В. Впровадження принципів конституціоналізму менеджменту в Україні. *Право, економіка та управління: генезис, сучасний стан та перспективи розвитку : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю економіко-правового ф-ту ОНУ ім. І.І. Мечникова (м. Одеса, 14-15 вересня 2018 р.) / ОНУ імені І.І. Мечникова; відп. ред. І. А. Ломачинська, А. В. Смітюх. Одеса : Фенікс, 2018. 726 с. С. 486-490.*
4. Кузнецов Е.А., Кузнецова З.В. Принципи конституціоналізму професійної системи менеджменту. *Правова держава*. 2017. Одеса. Фенікс. С. 34-41.

5. Кузнєцова З. В. Конкурентноспроможна професійна система менеджменту як умова суверенітету та національної безпеки держави. *Актуальні проблеми економіки і менеджменту: теорія, інновації та сучасна практика. Монографія, книга сьома / [за ред. д.е.н., проф. Кузнєцова Е.А.]*. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. С. 309-324.
6. Кузнєцова З.В. Співвідношення внутрішнього та зовнішнього суверенітету держави. *Політико-правова доктрина державного суверенітету в умовах глобалізації: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 100-річчю зі дня народження доктора юридичних наук, професора Л.М. Стрельцова (25.10.1918 – 24.03.1979)*, м. Одеса, 26 жовтня 2018 року. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 370 с. С.156-160.
7. Кузнєцова З.В. Роль та місце Президента України в системі захисту національних інтересів української державності. *Інститут Президента України в системі державної влади України: матеріали наукової конференції*. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2014. 472 с. С. 412-415.
8. Мельничук С.М. Правові форми реалізації функцій сучасної держави Україна: загальнотеоретична характеристика. Монографія. Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г.М., 2018. 346 с.
9. Пілюк С.В. Щодо розгляду індивідуальних конституційних скарг громадян органами конституційної юстиції. *Матеріали 71-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу економіко-правового факультету ОНУ імені І.І.Мечникова (23-25 листоп. 2016 р., м.Одеса)*. О.: Астропринт, 2016. С. 50-53.
10. Пілюк С.В. Значення офіційного тлумачення конституції та законів і механізми правового регулювання. *Проблеми національної державності : матер. міжнар. наук. конф. пам'яті доктора юридичних наук, професора Стрельцова Л. М.* О.: Астропринт, 2013. С. 157-162.
11. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України конституційнос...від 13. 06. 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-19>
12. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Харківської міської ради щодо офіційного тлума-

чення положень частини другої статті 1... від 16.04.2009 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-09#n56>

13. Сучасне суспільство: філософсько-правове дослідження актуальних проблем: монографія / О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань, С.Б. Жданенко та ін.; за ред. О.Г. Данильяна. 2-ге вид., допов. Харків: Право, 2017. 416 с.
14. Становлення і розвиток системи стратегічних комунікацій сектору безпеки і оборони України: монографія / В.Г. Пилипчук, Л.Ф. Компанцева, С. С. Кудінов, та ін.; за заг. ред. В. Г. Пилипчака. К.: Видавничий дім «АртЕк», 2018. 274 с.
15. Фергюсон Ніл. Цивілізація. Як захід став успішним / пер. з англ. В. Циба. К. : Наш формат, 2017. 488 с.
16. Фукуяма Френсіс. Політичний порядок і політичний занепад. Від промислової революції до глобалізації демократії / пер. з англ. Тарас Цимбал і Роман Корнута. К.: Наш формат. 2019. 608 с.
17. Шарма Ручір. Злет і занепад країн. Хто виграє та програє на світовій арені / пер з англ. А. Іщенко. К.: Наш формат, 2018 408 с.

ТЕМА 3.

Сутність безпосередньої демократії, її роль в сучасному світі

Лекція (2 год.)

Поняття та загальна характеристика безпосередньої демократії. Історичні аспекти становлення та розвитку інститутів безпосередньої демократії. Співвідношення демократії та місцевого самоврядування. Закріплення ролі демократії в Конституції України. Градація форм демократії в залежності від форми виявлення народу. Зміст та принципи безпосередньої демократії. Наукові підходи до визначення безпосередньої демократії.

Практичне заняття (2 год.)

1. Зміст, суть та значення безпосередньої демократії, її форми.
2. Вибори та референдуми як форма безпосередньої демократії: переваги та недоліки.

3. Проблеми участі особистості в реалізації форм безпосередньої демократії.
4. Перспективи розвитку безпосередньої демократії в Україні та в світі
5. Політичні партії і вибори.
6. Систематизація конституційно-правових норм щодо здійснення безпосередньої демократії.

Самостійна робота (10 год.)

1. Поняття демократії, загальна характеристика.
2. Поняття та зміст безпосередньої демократії.
3. Проблеми реалізації форм безпосередньої демократії та причини їх обмеження в окремих країнах.
4. Які чинники впливають на періодичність виборів?
5. Теорія безпосередньої демократії в історичному плані.
6. Безпосередня демократія в державах перехідного типу: загрози та недоліки.

Методичні вказівки до вивчення питань теми

Чинна Конституція України визнала вперше не лише належність влади народові, тобто володіння політичною владою як його природне право мати владу, але і його право її здійснювати. До того ж Конституцією визнано право народу здійснювати владу безпосередньо, а також через органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

Відповідно до Конституції України належність влади народу, її здійснення та захист, охорона влади народом - основні елементи демократії, народовладдя, але вони, звичайно, повністю не вичерпують її змісту і форм.

Згідно з Конституцією України народ має також право користуватися владою, наприклад, у вигляді вияву референдної ініціативи (ст. 72), застосовувати владу, зокрема, у вигляді обов'язкових референдумів (щодо питань про внесення змін до Конституції України та зміну території України), надавати владу органам державної влади та органам місцевого самоврядування тощо.

Конституція України передбачила також можливість реалізації влади народом як у цілому на загальнонаціональному рівні, так і в особі його територіальних спільностей - територіальних громад як пріоритетних суб'єктів системи місцевого самоврядування.

Конституція України традиційно поділяє демократію (народовладдя) на безпосередню й представницьку. Проте, на відміну від попередніх радянських конституцій, чинна Конституція пріоритетною формою (видом) демократії визнає безпосередню. Це є цілком логічним, закономірним, реальним. Адже безпосередня демократія - природне право народу, вона з'явилася раніше від представницької.

Чинна Конституція України визначає не лише місце безпосередньої демократії в системі демократії, тобто в системі політичної влади народу, але і її суть, зміст і форми.

За своєю суттю безпосереднє народовладдя, відповідно до положень Конституції (статті 5,36,69 та ін.), є насамперед прямим волевиявленням народу (народним волевиявленням) шляхом таємного голосування або волевиявленням, вираженням волі через політичні партії, засоби масової інформації та інші складові механізму безпосередньої демократії, які сприяють формуванню і виявленню політичної волі громадян.

Тобто безпосереднє народовладдя - це самостійна реалізація народом власної волі щодо власних інтересів (у цілому чи щодо частини суспільства або окремих осіб) або щодо інших народів і держав за їх згодою за сприяння політичних партій, їхніх блоків, інших складових механізму безпосередньої демократії або без них.

Сутність безпосередньої демократії найповніше виявляється у її принципах як основних засадах її здійснення. Вони опосередковують собою різні властивості, аспекти волевиявлення народу, закономірності його функціонування (дії) і розвитку.

Конституція визначає як загальні принципи безпосередньої демократії, так і інституціональні (спеціальні), зокрема принципи виборів, референдумів тощо. Пріоритетними є, як завжди, загальні принципи, властиві всім або переважній частині форм безпосереднього народовладдя.

Відповідно до змісту чинної Конституції України загальними принципами безпосередньої демократії можна вважати: суверенності народу; єдиновладдя народу; повновладдя народу; безпосереднього волевиявлення народу; поєднання безпосередньої і представницької демократії; пріоритетності безпосереднього народовладдя в системі демократії; політичного плюралізму; конституційності й законності; загальності у здійсненні безпосереднього народовладдя; рівності у

здійсненні безпосереднього народовладдя; принцип реальності безпосереднього народовладдя; гарантованості безпосереднього народовладдя.

Поряд із загальними принципами безпосереднього народовладдя Конституцією і законами України передбачаються спеціальні (інституційні), зокрема принципи виборів, референдумів тощо.

Для виборів характерні принципи загального, рівного і прямого виборчого права при таємному голосуванні, поєднання державних і недержавних (індивідуальних) джерел фінансування. Так, витрати на підготовку і проведення виборів депутатів здійснюються за рахунок коштів Державного бюджету України та коштів виборчих фондів партій, виборчих блоків і кандидатів у депутати, зареєстрованих в одномандатних виборчих округах.

Характер безпосередньої демократії, як і будь-якого суспільного явища, виявляється зрештою в її функціях - напрямках або видах безпосереднього волевиявлення народу, які опосередковують зміст і форми безпосереднього народовладдя. Безпосереднє народовладдя є здійсненням системи суспільних функцій, їх розрізняють за суб'єктами, об'єктами, способами, засобами безпосереднього народовладдя та іншими ознаками.

Безпосередня демократія, як і всяка влада, здійснюється в певних формах, тобто способах волевиявлення народу з метою здійснення суспільних функцій, що мають правові наслідки.

Як носій суверенітету і єдине джерело влади в Україні, народ має право на будь-яку форму волевиявлення, крім тієї, яка безпосередньо заборонена Конституцією і законами. Історії безпосередньої демократії відома велика кількість форм безпосередньої демократії, зокрема вибори, референдуми, виявлення громадської думки, плебісцити, народні обговорення, народні ініціативи, петиції (колективні письмові звернення), збори, мітинги, походи, демонстрації, а також такі виняткові, переважно немирні форми, як революції, повстання, громадянські війни, національно-визвольні рухи та політичні страйки, протести, акції громадянської непокори, голодування, пікетування тощо.

Джерела, рекомендовані до заняття:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року з наст. змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Виборчий Кодекс України: від 19.12.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>
3. Вибори політичні. Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Трєбіна. Х. :Право, 2015.
4. Дії працівників поліції під час виборчого процесу в Україні: методичні рекомендації / О. С. Бакумов, О. І. Безпалова, О. Ю. Прокопенко та ін.; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2019. 94 с.
5. Кузнєцова З.В. Виборча система та її види. *Матеріали 66-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників ОНУ імені І.І. Мечникова (23-25 листоп. 2011 р., м. Одеса). МОН молодьспорту України; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова; екон.-прав. ф-т; ред. кол.: В.І. Труба, І.С. Кантафарова, В.В. Валах, О.О. Нігреєва.* Одеса : Астропринт, 2011. 280 с. С. 128-132.
6. Кузнєцова З.В., Унтілова О.Є. Поняття та форми безпосередньої демократії. *Вісник Одеського національного університету. Том 16. Випуск 15. Правознавство. 2011. С. 6-13.*
7. Кузнєцова З.В. Сучасні уявлення про юридичну природу виборчого права. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі. Другі юридичні читання : матеріали Всеукраїнської дистанційної наукової конференції (26 квітня 2019 року, м. Одеса) / за заг. ред. Л.О. Корчєвної, І.А. Дришлюка, уклад. А.В. Левенець, О.В. Нарожна.* Одеса : Фенікс, 2019. 206 с. С. 50-53.
8. Кузь О. М. Виборчі технології в модерному електоральному процесі США та України : монографія. Х. : ВД «ІНЖЕК», 2012. 256 с.
9. Навчальний посібник для членів територіальних виборчих комісій з місцевих виборів 25 жовтня 2020 року. Міжнародна фундація виборчих систем (IFES) Автори: Деніс А.С., Матвієнко А.О. Під загальною редакцією: Діденко О.М., Гевко А.С. «ТОВ «АК-Груп». 2020 р. 248 с.
10. Пальчук В. Розблокування процесу виборів у новостворених ОТГ:

- надія є. Україна: події, факти, коментарі. 2018. № 17. С. 45–52. URL: <http://nbuviar.gov.ua/images/ukraine/2018/ukr17.pdf>.
11. Пілюк С. В. Етичні основи адвокатської діяльності. *Матеріали 74-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету ОНУ імені І.І. Мечникова, 27-29 листопада 2019 р.* Одеса : Фенікс, 2019. С. 52-54.
 12. Пілюк С.В. Кваліфікована юридична допомога як гарантія правового захисту. *Матеріали 73-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (28-30 листопада 2018 року, м. Одеса).* О.: Фенікс, 2018. С.56-58
 13. Позачергові вибори народних депутатів, 21 липня 2019 року. Остаточний звіт Місії БДППЛ зі спостереження за виборами. *Бюро демократичних інститутів та прав людини.* Варшава 20 листопада 2019 року. URL: https://cvk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/2019_osce_ndu.pdf
 14. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
 15. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Президента України про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої статті ... від 16.04.2008 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-08#n54>
 16. Тарасенко Н. Особливості підготовки та проведення місцевих виборів-2020 в оцінках експертів. Україна: події, факти, коментарі. 2020. № 10. С. 5–16. URL: http://www.nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=4905:mistsevi-vibori-2020-problemni-pitannya-pidgotovki&catid=8&Itemid=350
 17. Форми демократії. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. : Загальна теорія права. 2017. 952 с. / О.В. Петришин (відп. ред.) та ін. Т. 3. 818 с.

ТЕМА 4.
Форми безпосередньої демократії
на загальнодержавному та місцевому рівнях:
правове регулювання та проблеми реалізації

Лекція (2 год.)

Поняття виборів, їхні види і соціальна функція. Виборче право і виборча система: співвідношення понять. Основні принципи виборчого права: поняття і види. Види виборчої системи. Виборчий процес: поняття, конституційно-правове регулювання. Стадії виборчого процесу. Поняття референдуму та його види. Всеукраїнський та місцеві референдуми. Конституційно-правове регулювання порядку призначення і проведення референдумів.

Основні форми безпосередньої демократії в місцевому самоврядуванні. Місцеві вибори та референдуми. Загальні збори жителів за місцем проживання. Місцеві ініціативи. Громадські слухання. Інші форми безпосередньої демократії на місцевому рівні.

Практичне заняття (2 год.)

1. Основні принципи виборчого права та їх закріплення в Конституції України.
2. Правова регламентація стадій виборчого процесу.
3. Правова регламентація питань організації референдумів та визначення їх результатів.
4. Поняття і соціальна функція референдумів.
5. Відповідальність за порушення виборчих прав громадян.

Завдання для самостійної роботи (5 год.)

1. Вибори як форма безпосередньої демократії: поняття, види.
2. Поняття виборчого права, принципи виборчого права.
3. Поняття та види виборчих систем. Виборча система України.
4. Поняття референдуму та його види.
5. Всеукраїнський та місцеві референдуми.
6. Основні форми безпосередньої демократії на місцевому рівні.
7. Організаційно-правові вимоги до проведення референдуму в Україні.

8. Історія світових референдумів.
9. Принципи проведення виборів в Україні.
10. Проблема нормативного регулювання місцевих референдумів.

Методичні вказівки до вивчення питань теми

Конституцією і законами України передбачені такі форми безпосереднього волевиявлення народу, як вибори, референдуми, мирні збори, мітинги, походи і демонстрації, референдні ініціативи, звернення, народні обговорення. Відповіддю до ст. 69 Конституція України не заперечує можливості існування й інших форм безпосередньої демократії.

Пріоритетними серед конституційно-правових форм безпосередньої демократії є вибори до органів державної влади і органів місцевого самоврядування та всеукраїнський і місцеві референдуми. В Конституції України визначаються основні засади цих форм народного волевиявлення і передбачається виняткове регулювання законами організації і порядку проведення виборів і референдумів.

Поряд із виборами до органів державної влади та до органів місцевого самоврядування, всеукраїнським і місцевими референдумами, Конституція передбачає такі форми, як збори, мітинги, походи, демонстрації (ст. 39 Конституції України), хоча обмежує збори, мітинги, походи і демонстрації, природно, мирними зборами, мітингами, походами і демонстраціями і передбачає попереднє повідомлення органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування про їх проведення.

Однією з найбільш дієвих форм безпосередньої демократії в Україні є вибори. Саме вони дозволяють перетворити волевиявлення громадян України у волю Українського народу під час формування представницьких органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Під виборами слід розуміти форму безпосередньої демократії зміст якої полягає у формуванні представницьких органів державної влади та органів місцевого самоврядування шляхом голосування громадян України.

За своїм змістом вибори є волевиявленням народу щодо формування представницьких органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

За суб'єктами вибори передбачають формування Верховної Ради України, Президента України, Верховної Ради АРК, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів.

За формою вибори являють собою вибір найбільш гідного з-поміж інших кандидата на виборну посаду до органів державної влади та органів місцевого самоврядування шляхом голосування громадян за його кандидатуру.

За способами і засобами проведення вибори можуть бути черговими, позачерговими та довиборами колегіального органу.

Поняття виборів часто вживають як термін «виборче право», що вживається в об'єктивному та суб'єктивному значенні. В об'єктивному значенні виборче право - це Інститут конституційного права, що об'єднує норми конституційного та інших галузей права, які визначають поняття, види, принципи виборів, порядок їх організації та проведення, а також юридичну відповідальність за порушення чинного законодавства про вибори.

Суб'єктивне виборче право - це конституційне право громадянина України вільно обирати та бути обраним до органів державної влади та органів місцевого самоврядування (ст. 38 Конституції). Це право також слід розуміти як встановлене Конституцією та законами України право громадянина України брати участь у всіх видах виборів на всіх стадіях їх організації та проведення.

Виборче право тісно пов'язане з виборчою системою, під якою слід розуміти суспільні відносини врегульовані нормами Конституції та законів України які виникають, змінюються та припиняються у зв'язку з голосуванням громадян за кандидатів на виборні посади та розподілі виборних посад за результатами виборів.

Найбільш поширеними у світі виборчими системами є мажоритарна, пропорційна та змішана (мажоритарно-пропорційна) виборчі системи. Мажоритарна виборча система (відносної, абсолютної, кваліфікованої більшості) застосовується під час виборів одноособових та колегіальних представницьких органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Вона передбачає утворення одномандатних виборчих округів, на які поділяється вся територія країни чи відповідної адміністративно-територіальної одиниці, чи суб'єкта місцевого самоврядування, в яких громадяни голосують за конкретних кандидатів, що претендують на представницький мандат. Пропор-

ційна виборча система (з «жорсткими» та «м'якими» виборчими списками) застосовується під час виборів колегіальних представницьких органів державної влади та органів місцевого самоврядування і передбачає утворення виборчих списків кандидатів від організацій політичних партій та їх виборчих блоків. Змішана виборча система передбачає комбінування пропорційної та мажоритарної виборчих систем у межах однієї держави.

Ще однією важливою формою безпосередньої демократії є референдум. Відповідно до чинного законодавства, за предметом всеукраїнські референдуми поділяються на конституційні, законодавчі міжнародно-правові та територіальні.

Найчастіше предметом загальнонаціональних референдумів стають конституції. Проведення конституційних референдумів закономірне, оскільки основний закон повинен бути прийнятий чи змінений у спосіб, що усував би можливість будь-яких незадовольень чи сумнівів громадян у його легітимності.

Конституція України визначила, що виключно всеукраїнський референдум затверджує законопроекти про внесення змін до Розділу I «Загальні засади», Розділу III «Вибори. Референдум», Розділу XIII «Внесення змін до Конституції України» (ст. 156 Конституції України). Конституція України передбачає складну процедуру, що має передувати всеукраїнському референдуму. Подання про зміну зазначених конституційних розділів здійснюється Президентом України або не менш як двома третинами народних депутатів України від конституційного складу парламенту з подальшим прийняттям поданого законопроекту не менш як двома третинами народних депутатів України. Лише при дотриманні такої процедури законопроект про внесення змін до I, III чи XIII розділу Конституції може бути винесений на всеукраїнський референдум.

Чинне законодавство про референдуми не містить застережень щодо винесення на всеукраїнський референдум інших розділів Конституції або її тексту загалом, тож такі референдуми є допустимими.

Предметом всеукраїнського референдуму теоретично можуть бути також прийняття, зміна та скасування законів України та їх окремих положень. Водночас ст. 74 Конституції України обмежує проведення всеукраїнського референдуму щодо законопроектів із питань податків, бюджету та амністії.

При дослідженні такої форми безпосередньої демократії, як референдуми, аспіранти мають проаналізувати наслідки та проблеми відсутності з 2012 року профільного закону про місцеві референдуми, через що така важлива форма прямої демократії на місцевому рівні фактично не працює.

Аналізуючи інші форми безпосередньої демократії на місцевому рівні, також слід зупинитись на низці проблем їх використання и в першу чергу – нормативно-правового регулювання. Наприклад, загальні збори жителів за місцем проживання, місцеві ініціативи, громадські слухання – важливі інститути місцевої безпосередньої демократії, які фактично регулюються на сьогодні положеннями окремих статутів територіальних громад (тем, де вони взагалі є), через що їх використання досить помітно відрізняється на рині окремих регіонів та місцевостей.

Джерела, рекомендовані до заняття:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року з наст. змінами. URL :<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Виборчий Кодекс України: від 19.12.2019р. URL: <http://https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>
3. Вітюк Д. Л., Павлюх О. А. Вибори як форма безпосередньої демократії: теоретико-правовий аспект. Альманах права. 2019. Випуск 10. С. 115-121.
4. Закірова С. Референдум як інструмент прямої демократії: міжнародний досвід і корисні уроки для України [Електронний ресурс] / С. Закірова // Громадська думка про правотворення. – 2019. – № 10 (175). – С. 4 – 13.– Режим доступу: <http://nbuviar.gov.ua/images/dumka/2019/10.pdf>.Про державний реєстр виборців: Закон України від 22.02. 2007 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-16#Text>
5. Занепад влади: від владних кабінетів до полів битви й церков, а потім і до держави, або чому сьогодні бути при владі означає зовсім інше, ніж колись / Мойсес Наїм; пер. з англ. О. Демянчук. Київ. Форс Україна, 2017. 448 с.
6. Китайська модель. Політична меритократія та межі демократії /

- Деніел Белл: пер. з англ. Олександр Демянчук. К. : Наш формат, 2017. 312 с.
7. Ключковський Ю.Б. Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан та перспективи законодавчої реалізації в Україні: монографія. Київ: Ваіте, 2018. 908 с.
 8. Кузнецова З.В. Виборча система та її види. *Матеріали 66-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників ОНУ імені І.І. Мечникова (23-25 листоп. 2011 р., м. Одеса) / МОН молодьспорту України; Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова; екон.-прав. ф-т; ред. кол.: В.І. Труба, І.С. Канзафарова, В.В. Валах, О.О. Нігрєєва.* Одеса: Астропринт, 2011. С.128-132.
 9. Михайлов М. Б. Нетипові (допоміжні) форми безпосередньої демократії: теорія та конституційно-правове регулювання. Дис.. на зд. наук. ступ. к.ю.н. Харків – 2019 URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/15091/5/diss-Mykhailov.pdf>
 10. Нестерович В.Ф. Конституційно-правова характеристика хронології проведення виборів у сучасній Україні. *Експерт.* 2019. № 1. С. 121-143.
 11. Нестерович В. Ф. Виборче право як підгалузь конституційного права України. *Право і суспільство.* 2018. № 3. С. 44-49.
 12. Нестерович, В.Ф. Виборче право України: підручник. Київ: Ліра-К, 2017. С. 504.
 13. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Президента України про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої статті ... від 16.04.2008 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-08#n54>
 14. Розвиток форм безпосередньої демократії в Україні: аналіз доцільності та перспектив застосування : аналіт. доп. / Павленко І. А., Даниляк О. О., Макаров Г. В., Руденко А. В. Київ : НІСД, 2019. 65 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-12/dopovid-1.pdf>
 15. Узагальнення судової практики застосування судами України законодавства про відповідальність за адміністративні правопорушення, що посягають на здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення. Київ. 2018. 128с. URL:https://dsa.court.gov.ua/userfiles/file/sud1590/News/Zlochiny_protuy_vyborchih_prav.pdf

Змістовий модуль 2.
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ
ТА МУНІЦИПАЛЬНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС
ОСОБИСТОСТІ

ТЕМА 5.

Структура та принципи конституційно-правового статусу особистості в Україні

Лекція (2 год.)

Конституційний статус людини і громадянина, як інститут конституційного права: поняття, структура, принципи. Поняття конституційних прав, свобод і обов'язків людини і громадянина, їх юридичні властивості. Права людини і права громадянина. Система та класифікація основних прав і свобод людини і громадянина. Основні обов'язки людини і громадянина. Гарантії конституційних прав і свобод людини: поняття, види, правове закріплення. Захист основних прав і свобод, його форми, правовий і організаційний механізм. Інститут громадянства. Конституційний статус іноземців, осіб без громадянства, біженців. Міжнародні стандарти в галузі прав людини та їх реалізація в Україні.

Практичне заняття (2 год.)

1. Поняття та принципи правового статусу людини і громадянина.
2. Поняття конституційних прав та свобод людини і громадянина, їх юридична природа.
3. Конституційна класифікація прав і свобод людини та громадянина. Співвідношення індивідуальних та колективних прав громадян.
4. Обмеження прав і свобод людини і громадянина.
5. Конституційні обов'язки людини та громадянина в Україні.
6. Конституційні гарантії забезпечення, реалізації та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні.

Завдання для самостійної роботи (5 год.)

1. Визначте систему гарантій конституційних прав і свобод людини і громадянина.

2. Які підстави для обмеження конституційних прав і свобод в Україні ви можете назвати?
3. Види та особливості обмеження прав людини.
4. Абсолютні та відносні права людини: можливість їх обмеження та підстави.
5. Покоління та генезис прав людини.
6. Міжнародні стандарти громадянства та вирішення питань громадянства при зміні території держави.
7. Державна політика по скороченню випадків без громадянства.
8. Імігранти в межах європейського простору: тенденції та розвиток.

Методичні вказівки до вивчення питань теми

Розглядаючи питання вказаної теми, аспіранти повинні аналізувати конституційно-правовий статус особистості, структурні елементи цього статусу, його види та ін. Під конституційно-правовим статусом особи розуміють загальні, основоположні начала, за допомогою яких у Конституції визначаються основні права, свободи і обов'язки людини й громадянина, а також гарантії їх здійснення, тобто можливість мати, володіти, користуватися і розпоряджатися економічними, політичними, культурними та іншими соціальними цінностями, благами; користуватися свободою дій і поведінки в межах конституції та інших законів.

До поняття правового статусу входять **такі основні елементи** (вони складають його зміст і структуру): громадянство; загальна правоздатність; принципи правового статусу; конституційні права, свободи й обов'язки громадян; гарантії прав і свобод; відповідні правові норми.

Основними принципами конституційно-правового інституту прав і свобод людини є:

- Закріплення в національному праві прав і свобод, встановлених нормами міжнародного права;
- Принцип невідчужуваності та непорушності основних природних прав і свобод людини та належність їй від народження (ст. 21 Конституції України).

Цей принцип означає, що всі люди визнаються вільними, що вони володіють правами і свободами від народження;

- Принцип рівноправності прав і свобод осіб (ст. 24 Конституції України).
- Цей принцип означає, що здійснення прав та свобод людини і громадянина не повинно порушувати права та свободи інших осіб.
- Принцип єдності прав та обов'язків людини і громадянина (ст. 23 Конституції України) полягає у тому, що не повинно бути прав без обов'язків, як не повинно бути і обов'язків без прав.
- Принцип гарантованості прав і свобод людини і громадянина полягає в тому, що, по-перше, конституційні права і свободи гарантуються державою й не можуть бути скасовані і, по-друге, при прийнятті нових законів або внесенні до них змін не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод.

Особливим та найважливішим елементом конституційно-правового статусу людини в Україні є її **права, свободи та обов'язки**.

Права, свободи та обов'язки людини і громадянина є основоположною частиною чинної Конституції України. Вирішення проблем прав людини в ній характеризується принципово новими для України підходами. В Основному Законі права і свободи людини розглядаються не як даровані державою своїм громадянам, а як такі, що належать людині від народження, існують незалежно від діяльності держави та є невідчужуваними й непорушними.

Конституційні права і свободи — це встановлені Українською державою, закріплені в її Конституції та інших законах певні можливості, які дають змогу кожному громадянину обирати вид своєї поведінки, користуватися економічними і соціально-політичними свободами та соціальними благами як в особистих, так і в суспільних інтересах.

Існують різноманітні підстави класифікації прав та свобод, ціла система гарантій їх дотримання, реалізації та захисту, які студенти повинні знати.

Громадянство – це структурний елемент правового статусу особи, який розкриває головний зміст зв'язку людини і держави, взаємовідносин громадянина з державою та суспільством. У визначенні громадянства України, яке дається в преамбулі Закону “Про громадянство України”, підкреслюється правовий характер зв'язку особи

й Українською державою. Громадянство – правовий, а не фактичний стан. Громадян держави не можна розглядати як сукупність осіб, що проживають на її території, оскільки за цією ознакою останні утворюють населення країни – категорію демографічну. Терміном “населення” охоплюється не тільки громадяни певної держави, а й іноземці та особи без громадянства, які проживають в країні. Громадянином держави є особа не в силу того, що проживає на її території, а внаслідок існування між особою і державою певних правових зв’язків.

Законодавство України про громадянство ґрунтується на таких принципах:

- єдиного громадянства - громадянства держави Україна, що виключає можливість існування громадянства адміністративно-територіальних одиниць України. Якщо громадянин України набув громадянство (підданство) іншої держави або держав, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України. Якщо іноземець набув громадянство України, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України;
- запобігання виникненню випадків без громадянства;
- неможливості позбавлення громадянина України громадянства України;
- визнання права громадянина України на зміну громадянства;
- неможливості автоматичного набуття громадянства України іноземцем чи особою без громадянства внаслідок укладення шлюбу з громадянином України або набуття громадянства України його дружиною (чоловіком) та автоматичного припинення громадянства України одним із подружжя внаслідок припинення шлюбу або припинення громадянства України іншим з подружжя;
- рівності перед законом громадян України незалежно від підстав, порядку і моменту набуття ними громадянства України;
- збереження громадянства України незалежно від місця проживання громадянина України.

Окрему увагу слід приділити статусу негромадян України, які на законних підставах перебувають або проживають на її території. До цих осіб відносяться іноземці, біженці, особи без громадянства, особи, які потребують додаткового або тимчасового захисту та ін. Особ-

ливості та характерні риси статусу цих осіб регулюються окремими спеціальними законами, якими слід користуватись при підготовці до теми.

Іноземці та особи без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах, - є іноземцями та особами без громадянства, які в установленому законодавством чи міжнародним договором України порядку в'їхали в Україну та постійно або тимчасово проживають на її території, або тимчасово перебувають в Україні.

Правовий статус іноземців та осіб без громадянства визначається Конституцією України, Законом України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» та іншими законами України, а також міжнародними договорами України. Згідно закону, іноземець – це особа, яка не перебуває у громадянстві України і є громадянином (підданим) іншої держави або держав, особа без громадянства – це особа, яку жодна держава відповідно до свого законодавства не вважає своїм громадянином

Іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України.

Іноземці та особи без громадянства, які перебувають під юрисдикцією України, незалежно від законності їх перебування, мають право на визнання їх правосуб'єктності та основних прав і свобод людини.

Іноземці та особи без громадянства зобов'язані неухильно додержуватися Конституції та законів України, інших нормативно-правових актів, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей, інтереси суспільства та держави.

При вивченні питань теми аспіранти мають враховувати, що згідно положень нового Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту».

Цей Закон визначає порядок регулювання суспільних відносин у сфері визнання особи біженцем, особою, яка потребує додаткового або тимчасового захисту, втрати та позбавлення цього статусу, а також встановлення правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового захисту і яким надано тимчасовий захист в Україні.

Отже, біженець - це особа, яка не є громадянином України і вна-

слідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства, належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань.

Джерела, рекомендовані до заняття:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року з наст. змінами. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Європейська Конвенція про громадянство. Міжнародний договір від 7 листопада 1997 року. *Бюлетень законодавства і юридичної практики України*. 2001. №11: Законодавство України про громадянство.
3. Загальна декларація прав людини. Прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948.
4. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. Українська правнича фундація. К.: Право, 1995.
5. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2002. № 2.
6. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України. *Відомості Верховної ради України*. 2012. № 16. Ст. 146. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text>
7. Про громадянство України: Закон України від 18 січня 2001р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. №13. Ст. 65. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text>
8. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовтня 2014 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 1. Ст.1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
9. Про звернення громадян: Закон України від 2 жовтня 1996р., зі змінами і доповненнями. *Відомості Верховної Ради України*.

1996. №47. Ст. 256. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>
10. Про імміграцію: Закон України від 7 червня 2001р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. №41. Ст. 197. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2491-14#Text>
 11. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.17 р. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017. № 35. Ст.376. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>
 12. Про закордонних українців: Закон України від 4 березня 2004р. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. №25. Ст. 343. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1582-15#Text>.
 13. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України» від 22.09.2011 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2012. №19-20. Ст.179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text>
 14. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 грудня 1997 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. №20. Ст. 99 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text>
 15. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Трояна Антона Павловича щодо офіційного тлумачення положень статті 24 ...від 12.04.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-12#n2>
 16. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень час... від 20.01.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12#n51>
 17. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положення частини п... від 19.04.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-01#n54>
 18. Клименко А.Л. Стандарти і гарантії соціального забезпечення: міжнародно-правовий і вітчизняний контекст: монографія. Харків: Юрайт, 2019. 176 с.
 19. Кузнєцова З.В. Забезпечення реалізації основних прав вимушених переселенців. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика*

- управління. Т.1, вип.1/1: наук.праці / А.С.Васильєв [голова] (та ін.).
О.: Наука і техніка, 2014. 248 с. С.141-146.
20. Кузнєцова З.В. Міжнародне співробітництво з проблем внутрішньо переміщених осіб. *Лібералізм та права людини: матеріали міжнародної наукової конференції* (29 квіт. – 1 трав. 2015 р., м. Одеса) / ред. кол.: Труба В.І., Канзафарова І.С., Корчевна Л.О. [та ін.]; уклад. Доброход І.С.; ОНУ ім. І.І. Мечникова. Одеса: Астропринт, 2015. 192 с. С. 23-25.
 21. Кузнєцова З.В., Мамедова А.Е. Впровадження та дотримання міжнародних стандартів з захисту прав внутрішньо переміщених осіб на прикладі співпраці України з Туреччиною. *Імплементация міжнародних стандартів у сфері дотримання і захисту прав людини в правову систему України*: кол. моногр. / за ред. д.ю.н., проф. Л. О. Корчєвної, к.ю.н., доц. З.В. Кузнєцовой. Одеса : Фенікс, 2017. 218 с. С. 89-110.
 22. Кузнєцова З.В. Конституційні обмеження прав та свобод людини і громадянина. *Матеріали 74-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (м. Одеса, 27 - 29 листопада 2019 р.)* / відп. ред. А. В. Смітюх ; ред. кол. Н. Л. Кусік, А. В. Левенець, Т. В. Степанова та ін. Одеса: Фенікс, 2019. 190 с. С. 43-46.
 23. Кузнєцова З.В. Особливості закріплення права на свободу зібрань. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі. Треті юридичні читання : матеріали Всеукраїнської дистанційної наукової конференції (10 квітня 2020 року, м. Одеса)* / за заг. ред. Л.О. Корчєвної, О.А. Чувакова, уклад. А.В. Левенець, О.В. Нарожна. Одеса : Фенікс, 2020. 260 с. С. 85-88.
 24. Кравчук В. М. Право народу на громадську непокору та опір у забезпеченні сучасної демократії. *Публічне право*. 2017. № 2. С. 55-63.
 25. Левенець А.В. Муніципально-правовий статус іноземців в Україні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 конституційне право; муніципальне право. М-во освіти і науки України, Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2017. 216 с.
 26. Олійник А.Ю. Конституційні свободи людини і громадянина та

їх забезпечення в Україні: монографія. Київ: КНУТД; Дніпро: ДДУВС. 2018. 371 с.

27. Рабінович П.М. Буттєві потреби людини – генератор її основоположних прав. *Права людини: філософський, теоретико-юридичний та політологічний виміри. Статті учасників II міжнародного круглого столу 27 – 29 жовтня 2017 р.* Львів, 2018. С. 212-218.

ТЕМА 6.

Муниципально-правовий статус людини та громадянина в Україні

Лекція (2 год.)

Структура муниципально-правового статусу особистості в Україні. Принципи муниципально-правового статусу людини. Поняття та генезис муниципальних прав і свобод особистості. Види муниципальних прав людини. Аналіз місця і функціонального призначення органів місцевого самоврядування та розгляд муниципальних прав і свобод людини в Україні. Розкриття поняття та опис механізмів реалізації муниципальних прав та свобод особистості в залежності від їх класифікації. Взаємодія конституційно-правового та муниципально-правового статусу людини в Україні. Гарантії муниципальних прав і свобод особистості в Україні. Пріоритет муниципальних прав людини в умовах глобалізації.

Практичне заняття (2 год.)

1. Поняття та генезис муниципальних прав і свобод особистості. Види муниципальних прав людини
2. Взаємодія конституційно-правового та муниципально-правового статусу людини в Україні.
3. Механізм реалізації муниципальних прав та свобод особистості в залежності від їх класифікації.
4. Гарантії муниципальних прав і свобод особистості в Україні.

Самостійна робота (10 год.)

1. Характеристика муниципально-правового статусу особистості.

2. Поняття та види муніципальних прав людини в Україні.
3. Механізм реалізації муніципальних прав людини в Україні.
4. Міжнародні стандарти муніципальних прав людини та їх імплементація в законодавство України.
5. Дослідити функції місцевого самоврядування в галузі забезпечення прав людини.
6. Проаналізувати положення «Конвенції про участь іноземців в суспільному житті на місцевому рівні» та її вплив на розвиток муніципально-правового статусу особистості в світі та в Україні.
7. Визначити існуючі на сьогодні проблеми в реалізації, забезпеченні та захисті муніципальних прав людини в Україні.

Методичні вказівки до вивчення питань теми

Питання правового статусу особистості сьогодні займають центральне місце в будь-якій державі, яка обрала демократичний гуманістично-орієнтований шлях розвитку та функціонування. Загальна теорія права під категорією правового статусу особи розуміє сукупність закріплених в законодавстві та гарантованих державою прав, свобод, обов'язків, відповідальності, відповідно до яких особа володіє правосуб'єктністю та координує свою поведінку в суспільстві. Найбільш важливою та практично значущою для кожної людини є муніципально-правова галузь, оскільки, по-перше, практично всі життєві інтереси та устремління людина реалізує саме на локальному рівні функціонування соціуму як член територіальної громади (за винятком прав на громадянство, на власність, обов'язків щодо військової служби тощо, де вона вступає в прямий контакт з державою); а по-друге, саме на локальному рівні функціонування соціуму людина індивідуально чи разом з іншими в рамках територіальної громади продукує так звані локальні інтереси, що стосуються широкого спектра індивідуальних та групових, колективних прав і свобод та виступають саме як права і свободи людини, яких вона потребує і здійснює в різних сферах життєдіяльності особисто чи разом з іншими мешканцями відповідної території держави.

Таким чином, в умовах децентралізації державної публічної влади і формуванням нового колективного суб'єкта конституційного права — територіальної громади, що поєднує жителів сіл, селищ і міст із України, з особливою актуальністю постає проблема подальшого

вдосконалення муніципально-правового статусу особистості в Україні.

Муніципально-правовий статус особи, хоч і базується на нормах та принципах конституційно-правового статусу особистості, але все ж є самостійним утворенням. Підтвердженням цього положення є той факт, що, на відміну від конституційно-правового статусу особи, який обумовлюється в першу чергу політико-правовим зв'язком цієї особи з державою (інститутом громадянства), і вже на підставі наявності чи відсутності такого зв'язку формуються в подальшому всі інші його елементи (права, обов'язки, відповідальність і т. ін.); муніципально-правовий статус залежить від території фактичного проживання особи та відношення її до тієї чи іншої територіальної громади. На локальному рівні члени територіальної громади функціонують не як громадяни держави, а як мешканці відповідної територіальної одиниці.

Таким чином, на рівні місцевого самоврядування цілком змінюється система координат, яка панує в державі щодо прав людини. З рівня «громадянин — держава» права людини переходять на рівень «мешканець — орган місцевого самоврядування» та трансформуються у муніципальні права особистості. Ці права виникають у процесі функціонування особистості на локальному рівні та відображають її різноманітні та різнопланові потреби щодо задоволення особистих інтересів. Такі права, з одного боку, є специфічними, притаманними лише рівню місцевого самоврядування та особистим й колективним інтересам мешканців, а з другого боку, є проявом загальних прав людини на життя та вільний розвиток своєї особистості, достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї та інші.

Оскільки членами територіальної громади виступають будь-які фізичні особи, що постійно проживають, працюють на території села, селища, міста, мають спільну комунальну власність, володіють на даній території нерухомим майном, сплачують місцеві податки та збори, тобто знаходяться у системно-комунікативних зв'язках між собою, тому з цього виходить, що, по-перше, члени територіальної громади — громадяни України, реалізуючи свої муніципальні права в політичній галузі, також представляють і інтереси інших жителів — негромадян (іноземних громадян, осіб без громадянства, біженців та ін.), а по-друге, відсутність громадянства не позбавляє членів негромадян від економічних, культурних, соціальних, екологічних та інших видів прав на місцевому рівні. Муніципально-правовий статус

особистості, з одного боку, виступає складовою більш широкого та базового конституційного статусу особистості в Україні, що має найвищий рівень законодавчого закріплення та забезпечення з боку держави, а з іншого — поєднує в собі норми та інститути багатьох інших галузей права (фінансового, земельного, права соціального забезпечення та ін.). Саме на цю специфіку муніципально-правового статусу особистості аспратни і мають вернути увагу при дослідженні питань теми.

Джерела, рекомендовані до заняття:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року з наст. змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Акт проголошення незалежності Агеєв О. Д. Конституційно-правовий статус омбудсмана з питань міграції: зарубіжні моделі та перспективи запровадження в Україні / Фенікс. 2018. 248 с.
3. Білоскурська О. В. Конституційний обов'язок додержуватися Конституції України та законів України : [монографія]. Чернівці : Книги-XXI, 2011. 200 с.
4. Бориченко К. В. Юридичний механізм забезпечення права на соціальний захист: проблеми теорії та практики. Фенікс, 2019. 552 с.
5. Брудний В.І., Крупник А.С., Орловський О.С. Моніторинг діяльності органів місцевого самоврядування у сфері розвитку локальної демократії – О.: Хоббіт Плюс – 2008, с.168
6. Горян Е.В. Органи місцевого самоврядування в конституційно-правовому механізмі забезпечення прав і свобод громадян України: Автореф. дис.канд.юрид.наук. Ін-т законодавства Верховної Ради України. К., 2005. 18 с.
7. Єгоров О. Є. Захист прокуратурою України муніципальних прав особистості: конституційно-правове дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Маріуп. держ. ун-т. Маріуполь, 2012. 20 с.
8. Кузнецова З.В. Щодо забезпечення доступності і безоплатності вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах. *Матеріали 72-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету*

Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (29 листопада – 1 грудня 2017 р., м. Одеса) / відп. ред. А. В. Смітюх ; ред. кол. Н.Л. Кусік, В. С. Ніценко, А. В. Левенець та ін. Одеса: Фенікс, 2017. С. 86-90.

9. Кузнєцова З.В., Мамедова А.Е. Впровадження та дотримання міжнародних стандартів з захисту прав внутрішньо переміщених осіб на прикладі співпраці України з Туреччиною. *Імплементация міжнародних стандартів у сфері дотримання і захисту прав людини в правову систему України*: кол. моногр. / за ред. Л. О. Корчевної, к.ю.н., доц. З.В. Кузнєцової. Одеса : Фенікс, 2017. С. 89-110.
10. Левенець А.В. Міжнародно-правові стандарти прав і свобод іноземців в місцевому самоврядуванні та їх запозичення законодавством України (розд. в кол. монографії). *Імплементация міжнародних стандартів у сфері дотримання і захисту прав людини в правову систему України* : кол. моногр. / за ред. д.ю.н., проф. Корчевної Л.О., к.ю.н., доц. Кузнєцової З.В. О.: Фенікс, 2017. С. 111-130.
11. Левенець А.В. Роль органів державної влади та місцевого самоврядування у формуванні правового статусу іноземців як членів територіальної громади в Україні (розділ в монографії). *Актуальні проблеми економіки і менеджменту: теорія, інновації та сучасна практика*. Монографія. Книга шоста. За заг. ред. д.е.н., проф. Кузнєцова Е. А. Херсон: Олді-Плюс, 2018. С.241-267.
12. Левенець А.В. Міжнародно-правові стандарти прав іноземців в місцевому самоврядуванні. *Правова держава*. 2015. №19. С.48-54.
13. Левенець А.В. Участие иностранцев в осуществлении местного самоуправления государства пребывания (домицилия): европейский опыт и украинские тенденции. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2016. № 1 (17). С.25-30.
14. Левенець А.В. Нормативно-правові гарантії муніципальних прав людини в Україні. *Правова держава*. 2018. №29. С.30-35.
15. Левенець А.В. Інститут спеціалізованого омбудсмена в механізмі захисту прав людини та перспективи його запровадження в Україні. *Вісник Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. Серія «Правознавство»*. 2018. Том 23. Випуск 1(32). С.7-14. (в співавторстві).

16. Левенець А.В., Хрещева О. Г. Гуманітарна інтервенція як виняток з принципу невтручання у справи держави (в співавторстві). *Вісник Одеського національного університету. Серія: Правознавство*. 2019. Том 24. Випуск 1 (34). С. 32-40.
17. Левенець А. В. Міжнародні стандарти права на безпечну медичну допомогу. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Правознавство*. 2019. Том 24. Випуск 2 (35). С. 15-22 (в співавторстві).
18. Пілюк С.В. Конституційний контроль міжнародних договорів в умовах глобалізації. *Політико-правова доктрина державного суверенітету в умовах глобалізації: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченій 100-річчю з дня народження д.ю.н., проф. Стрельцова Л. М. (25.10.1918 – 24.03.1979), м. Одеса, 26 жовтня 2018 року*. О.: Вид. дім «Гельветика», 2018. С.178-182
19. Права людини і місцева демократія / Упорядники: Буров С., Величко Н., Єлігулашвілі М., Жигалдо В., Ковшун Л., Левченко О. 2017. 92 с.
20. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини третьої статт... від 04.03.2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-04#n54>
21. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадян Проценко Раїси Миколаївни, Ярошенко Поліни Петрівни та інших громадян щод... від 25.12.1997 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-97#n54>
22. Сухонос В. В. Механізм держави і місцеве самоврядування: дихотомія антиномії і симбіозу в конституційно-правовій парадигмі: монографія / В. В. Сухонос. Суми: ПФ «Видавництво «Університетська книга». 2018. 287 с.

Змістовий модуль 3.
ПРАКТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ
ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ
ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

ТЕМА 7.

Актуальні проблеми реалізації
принципу поділу державної влади
в системі вищих органів влади в Україні

Лекції (2 год.)

Конституційна організація і діяльність державних органів. Принцип поділу влади, його зміст і значення для демократичного порядку здійснення влади. Способи формування державних органів: обрання, призначення, утворення й ін., їх конституційно-правове закріплення. Фактори, що визначають спосіб формування державних органів. Конституційно-правовий статус Верховної Ради України в умовах парламентсько-президентської республіки. Проблеми українського парламентаризму. Конституційно-правовий статус Президента України. Кабінет Міністрів України як вищий орган виконавчої влади: порядок формування, функції та повноваження. Взаємовідносини між Президентом, Верховною Радою та Кабінетом Міністрів України: проблеми розподілу повноважень та політичної відповідальності. Дуалізм виконавчої влади в Україні. Роль судової влади в забезпеченні принципів правової, демократичної держави.

Практичне заняття (2 год.)

1. Принцип поділу влади, його зміст і значення для демократичного порядку здійснення влади.
2. Способи формування державних органів: обрання, призначення, утворення й ін., їх конституційно-правове закріплення.
3. Проблеми українського парламентаризму.
4. Роль Президента України як гаранта державного суверенітету, територіальної цілісності та незалежності України. Гаранта прав і свобод людини і громадянина.

5. Кабінет Міністрів України як вищий орган виконавчої влади, повноваження по забезпеченню реалізації прав та свобод людини і громадянина.
6. Роль судової влади в забезпеченні принципів правової, демократичної держави.

Завдання для самостійної роботи (5 год.)

1. Охарактеризуйте державну владу як інститут конституційного права.
2. Визначте систему органів державної влади.
3. Законодавчий процес в Україні.
4. Конституційно-правовий статус народного депутата.
5. Роль глави держави в парламентсько-президентській республіці.
6. Відобразити у вигляді схеми повноваження глави держави у парламентській та президентській республіках.
7. Імпічмент Президента: законодавче визначення процедури в Україні та в зарубіжних країнах.

Методичні вказівки до вивчення питань теми

На підставі Конституції саме держава визначає систему державних органів. Тому **орган держави** — це певна державна інституція, яка засновується і утворюється державою у встановленому порядку і діє за її уповноваженням.

Державні органи України характеризуються певними основними рисами. Будь-який такий орган представляє Україну як державу як всередині країни, так і зовні. Державний орган діє за дорученням держави, яка законодавчо визначає правовий статус кожного з цих органів.

Орган Української держави є відносно самостійною частиною єдиної системи державних органів України, яка будується за принципом розподілу влади. Він виступає від імені держави і водночас від свого власного імені та посідає певне місце в державному апараті.

Державний орган утворюється у порядку, встановленому Конституцією і відповідними законами. Так, Верховна Рада України і Президент України обираються шляхом загальних виборів, склад Кабінету Міністрів формується Президентом України.

Залежно від власного правового статусу кожний з державних органів здійснює притаманні йому завдання та функції держави. Так, єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент — Верхов-

на Рада України. Гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина є глава Української держави — Президент України. Кабінет Міністрів України реалізує виконавчу владу. Правосуддя в Україні здійснюють виключно суди.

У межах свого статусу державний орган виступає від імені держави та за її дорученням, є її офіційним представником.

Для здійснення власних завдань і функцій держава наділяє державні органи державно-владними повноваженнями, які закріплюються в окремому нормативному правовому акті і дають змогу здійснювати державну владу в трьох її формах: законодавчій, виконавчій та судовій. За допомогою цих повноважень визначаються конкретні права та обов'язки державних органів, у межах яких вони мають право реалізовувати надані їм права, приймати відповідні акти, які є обов'язковими до виконання підпорядкованими органами, службовими особами і громадянами, а також здійснювати контроль за їх виконанням.

Системи державних органів у різних країнах залежать від географічних факторів, національного складу населення, державного устрою, державного режиму країни. Важливу роль відіграють ідеологія, політична доктрина та конституційно-правова концепція.

З урахуванням цих факторів і розрізняють **три сучасні моделі систем** державних органів: централізовано-сегментну, моноцефальну (від грец. *κεφαλή* — голова) і монотеократичну.

Централізовано-сегментна система виходить з принципу розподілу влади, відповідного комплексу стримувань і противаг та постулату, згідно з яким органами державної влади є лише головні центральні органи, які діють у масштабі всієї країни (глава держави, парламент, уряд), а також їхні представники на місцях (голови місцевих державних адміністрацій та ін.)- Представницькі органи на місцях розглядаються лише як органи місцевого самоврядування. Враховуються при цьому також такі принципи, як демократизм держави, верховенство права тощо.

Ця система складається з кількох видів органів, які формуються специфічними засобами, мають власну компетенцію і особливості формування. Принцип розподілу влади визначає сегментність даної системи, проте це не розрізнений набір елементів. Органи держави об'єднані загальними завданнями, метою управління суспільством,

методами управління, які мають загальні принципи. Тільки у своїй сукупності вони становлять цілісну систему, що зумовлює її централістську сутність.

Органи цієї моделі звичайно класифікуються за трьома видами, кожний з яких у свою чергу є певною системою. Це органи законодавчої, виконавчої та судової влади. У багатьох державах формується й четвертий вид влади — контрольний.

Конституційно-правова концепція України виходила з необхідності впровадження централізовано-сегментної системи державних органів як найбільш прогресивної. Тому види центральних і місцевих органів держави визначаються на основі принципів, закладених у згаданій системі. Згідно з ними у сукупності державні органи України становлять єдину систему центральних органів, склад якої об'єктивно впливає з принципу єдності державної влади в Україні.

Центральні органи державної влади — це ті органи держави, повноваження і діяльність яких поширюються на всю територію держави, а також на тих її громадян, які перебувають за межами країни. Єдність системи цих органів базується на принципах цілісності України, розмежуванні предметів відання між органами державної влади і водночас на їх взаємозв'язку один з одним, взаємодії та взаємозалежності, тобто між ними існує тісний організаційно-правовий зв'язок.

Будучи побудованою за принципом розподілу влади, єдина система органів державної влади складається передусім із органів трьох видів. Згідно зі ст. 6 Конституції України розрізняють органи законодавчої, виконавчої та судової влади. Кожний з цих видів є підсистемою єдиної системи державних органів України.

Джерела, рекомендовані до заняття:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року з наст. змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Конституція Автономної Республіки Крим, затверджена Законом України від 23 грудня 1998 року. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 5-6.
3. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. №1402-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 31. Ст. 545.

4. Бабенко К.А. Принцип поділу державної влади та сучасні проблеми його реалізації в Україні (конституційно-правовий аналіз): Автореф. дис. канд. істор. наук. Ін-т законодавства Верховної Ради України. К., 2004.
5. Батанов О. В. Муніципальна влада у теорії та практиці народовладдя: проблеми співвідношення та взаємодії. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 2. С. 47-53..
6. Задорожня Г.В. Конституційно-правовий статус глави держави в Україні та зарубіжних країнах: порівняльний аналіз : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2016. 484 с.
7. Карпенко О. Партисипативні трансформації на місцевому рівні: електронна та цифрова демократія. *Актуальні проблеми державного управління*. 2019. Вип. 1. С. 111-115. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo_2019_1_21
8. Кузнєцова З.В. Конституційні основи управління державними справами. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі. Перші юридичні читання: збірка тез доповідей Всеукр. дистанц. наук. конфер., присв. 20-річчю заснування економіко-правового факультету (27 квітня 2018 року, м. Одеса) / За заг. ред. Л.О. Корчевної, І.А. Дришлюка; уклад. А.В. Левенець, О.В. Нарожна. Одеса: Фенікс, 2018. 212 с. С.14-17.*
9. Кузнєцов Е.А., Кузнєцова З. В. Впровадження принципів конституціоналізму менеджменту в Україні. *Право, економіка та управління: генезис, сучасний стан та перспективи розвитку* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю економіко-правового ф-ту ОНУ ім. І.І. Мечникова (Одеса, 14-15 верес. 2018 р.) / ОНУ імені І.І. Мечникова; відп. ред. І. А. Ломачинська, А. В. Смітюх. Одеса : Фенікс, 2018. 726 с. С.486-490.
10. Кузнєцова З.В. Політико-правові засади механізму вдосконалення Конституції України. *Правова держава*. 2015. Одеса. Фенікс. С. 41-47.
11. Кузнєцова З.В. Роль та місце Президента України в системі захисту національних інтересів української державності. *Інститут Президента України в системі державної влади України: матеріали наукової конференції*. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2014. 472 с. С. 412-415.

12. Кузнєцов Е.А., Кузнєцова З.В. Актуалізація принципів управлінського конституціоналізму професійної системи менеджменту. *Актуальні проблеми економіки і менеджменту: теорія, інновації та сучасна практика* : монографія, книга п'ята / за ред. Кузнєцова Е.А. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2017. С. 309-324.
13. Кузнєцова З.В. Конституційно-правові принципи визначення та формування коаліції депутатських фракцій в парламенті України. *Євроінтеграція в умовах світової глобалізації* : зб. наук. статей за матер. Міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Одеса, 27-29 квітня, 2016) / Ред. кол.: Дришлюк І.А., Кармазіна К.Ю., Корчевна Л.О. та ін. Одеса: Астропринт, 2016. С. 170-174.
14. Левенець А. В. Реалізація представницької функції Верховної Ради України в умовах сучасної виборчої системи. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції. Другі юридичні читання*: Матеріали всеукраїнської наукової дистанційної конференції (26 квітня 2019 року, м. Одеса). О.: Фенікс, 2019. С. 23-26.
15. Левенець А. В. Щодо проблеми розширення підстав дострокового припинення повноважень народних депутатів України. *Матеріали 74-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету ОНУ імені І.І. Мечникова*, 27-29 листопада 2019 р. О.: Фенікс, 2019. С.47-49.
16. Пілюк С. В. Поняття конституційної юрисдикції та її співвідношення із суміжними поняттями. *Право, економіка та управління: генезис, сучасний стан та перспективи розвитку* : матер. Міжнар. наук.-практ. конфер., присв. 20-річчю економіко-правового факультету ОНУ імені І. І. Мечникова (м. Одеса, 14-15 вересня 2018 р.) / ОНУ імені І. І. Мечникова ; відп. ред. І. А. Ломачинська, А. В. Смітюх. Одеса: Фенікс, 2018. С. 509-515.
17. Пілюк С.В. Особливості американської моделі конституційного контролю. *Матеріали 70-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу ЕПФ ОНУ імені І.І. Мечникова, присвяченої 150-й річниці Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*, м. Одеса, 25-27 листопада. О.: Астропринт, 2015. С. 55-58.
18. Політанський В. С. Електронна демократія як основа демократичного устрою сучасного суспільства. *Приватне та публічне право*. 2019. № 1. С. 8-12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rpurlaw_2019_1.

19. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень статей 75, 82, 84,... від 17.10.2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-02#n54>
20. Рішення Конституційного Суду № 4-рп/99 від 19.05.99, № 4-рп/2000 від 11.04.2000, № 4-рп/2002 від 20.03.2002, № 5-рп/2003 від 05.03.2003, № 16-рп/2003 від 14.10.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-00#Text>
21. Про офіційне тлумачення статей 58, 78, 79, 81 Конституції України та статей 243-21, 243-22, 243-25 Цивільного процесуального кодексу України (у справі щодо не... від 13.05.1997 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-97#n54>
22. Цимбалістий Т. Інститут імпідменту в системі конституційно-правової відповідальності. *Актуальні проблеми правознавства*. Випуск 2 (10). 2017 р.

ТЕМА 8.

Сутність принципу децентралізації державної влади як гарантії місцевого самоврядування, його забезпечення в Україні і в світі

Лекція (4 год.)

Місцеве самоврядування як форма децентралізації влади та гарантія демократичного політичного режиму. Правова природа місцевого самоврядування та його місце у системі публічної влади демократичних держав. Становлення й розвиток місцевого самоврядування в незалежній Україні. Функції та повноваження місцевого самоврядування в Україні. Конституційне регулювання місцевого самоврядування в європейських країнах. Загальні закономірності належного розподілу завдань та компетенції публічної адміністрації на прикладі окремих європейських держав. Реформування місцевого самоврядування в контексті зарубіжного досвіду.

Практичне заняття (2 год.)

1. Сутність терміну «децентралізація» в контексті реформування системи влади в Україні.
2. Поєднання принципів «централізації» та «децентралізації» в регулюванні взаємовідносин органів державної влади та місцевого самоврядування.
3. Реформування місцевого самоврядування в контексті зарубіжного досвіду.

Самостійна робота (10 год.)

1. Правові основи місцевого самоврядування: Конституція та закони України, Європейська хартія місцевого самоврядування, акти Президента України та органів виконавчої влади, статuti територіальних громад та інші акти локальної нормотворчості.
2. Системні проблеми, що зумовлюють необхідність реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (дерево проблем).
3. Основні завдання адміністративної реформи в сфері місцевого самоврядування.
4. Правове забезпечення реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади.
5. Етапи реформування місцевого самоврядування.
6. Очікувані результати реформування місцевого самоврядування.

Методичні вказівки до вивчення питань теми

Проблема децентралізації влади в українській теорії конституційного права та практиці державотворення завжди посідала вагоме місце, починаючи з моменту проголошення незалежності України. Особливо ця проблема актуалізувалась у 2014 році. З 2010 р. в Україні фактично існувала суперпрезидентська республіка, за якої була встановлена жорстка централізація повноважень та ресурсів у вертикалі органів виконавчої влади. За цих умов значно була обмежена роль Кабінету Міністрів як вищого органу в системі виконавчої влади, Верховна Рада опинилась у стані за якого виникла загроза існуванню парламентаризму в Україні, фактично було знівельовано місцеве самоврядування, знищена фінансова самостійність територіальних громад, небачених масштабів набула корупція.

Передбачається у статті 116 Основного Закону закріпити положення, щодо утворення і ліквідації районів, встановлення і зміни меж районів і міст, віднесення населених пунктів до категорії міст, найменування і перейменування населених пунктів і районів є не політичним питанням і за своєю природою має бути віднесене до повноважень Кабінету Міністрів.

Внесення відповідних змін до Конституції має створити правову основу для прийняття низки законодавчих актів, спрямованих на реалізацію реформи місцевого самоврядування. Серед них є нова редакція закону про місцеве самоврядування, закон про місцеві державні представництва, зміни до бюджетного кодексу, зміни до низки законодавчих актів, які визначають розподіл повноважень між виконавчими органами влади і органами місцевого самоврядування та ін. Передбачається, що законодавчі нововведення забезпечать надійну правову основу для ефективного здійснення влади в Україні. Однак, реалізуючи політику децентралізації слід зважати на ті ризики, які можуть виникнути.

В умовах сучасної політичної, економічної та соціальної кризи можливе поглиблення негативних тенденцій посилення регіональних ідентичностей серед населення, сепаратистських тенденцій в окремих регіонах за умов надання їм можливості вирішувати свою долю у складі держави. Послаблення централізації влади в результаті децентралізації може спричинити зростання свавілля місцевих чиновників та зростання незадоволення населення владою, включаючи центральну, яка не в змозі і нездатна буде захистити інтереси та права регіональних громад. Децентралізація може посилити відцентрові тенденції через вкрай низький рівень відповідальності держави перед адміністративно-територіальними суб'єктами.

Зарубіжний досвід підтверджує, що навіть в успішних в політичному, економічному, соціальному плані країнах (Франція, Великобританія, Італія, Польща) в процесі здійснення децентралізації влади вони мали великі проблеми. В умовах глибокої політичної, економічної та соціальної кризи цей чинник слід завчасно враховувати, щоб упередити можливі негативні наслідки децентралізації. В цьому плані слід забезпечити послідовність у здійсненні цього процесу, зокрема, органи влади зобов'язані забезпечити спроможність участі народу в управлінні суспільно-політичними та суспільно-економічними проце-

сами в державі: держава має посприяти зміцненню інститутів місцевого самоврядування, ефективності їх діяльності з метою забезпечення здійснення ними самоврядних функцій на рівні району та регіону, забезпечити ефективність системи служби в органах місцевого самоврядування, підвищення рівня оплати службовців місцевого самоврядування, їх освітнього та компетентного рівня, здійснення ефективної політики, спрямованої на подолання диспропорцій в економічній та інших сферах розвитку територій, збільшення обсягу бюджетного фінансування та вдосконалення механізму трансфертів фінансових ресурсів держави на рівень територіальних громад, ліквідації диспропорцій у розвитку економічної та правової основ у здійсненні децентралізації та ін. Іншого шляху у нас немає. Децентралізація – це запорука ефективного територіального розвитку, шлях до демократизації, дійсного народовладдя.

Джерела, рекомендовані до заняття:

1. Гураль П. Ф. Органи місцевого самоврядування у зарубіжних країнах. Навч. посібник. Міністерство освіти і науки України; Львів. нац. ун. ім. І. Франка. Юрид. факультет. Львів, Каменяр. 2017. 147 с.
2. Гураль П. Ф. Децентралізація публічної влади і зміцнення муніципальної економіки. Децентралізація публічної влади в Україні: здобутки, проблеми та перспективи: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції за міжнародною участю (15 березня 2019 р., м. Львів) / за наук. ред. проф. П. Гураля, проф. О. Сушинського. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2019, С. 53-54.
3. Децентралізація публічної влади: теорія, практика, зарубіжний досвід. Одеса Гельветика, 2018. 176 с.
4. Дудінська І.; Цірнер М. Децентралізація публічної влади у країнах Центральної та Східної Європи (на прикладі Словаччини, Польщі та України). Ужгород : Ліра, 2017. 128 с
5. Калінкін А.С. Конституційна реформа у сфері децентралізації державної влади в Україні: проблеми теорії та практики / Фенікс. 2018. 152 с.
6. Кузнєцова З.В. Правові засади дострокового відкликання депутатів місцевих рад в Україні. *Матеріали 70-ї наукової конференції*

- професорсько-викладацького складу економіко-правового факультету ОНУ імені І. І. Мечникова (25-27 листоп. 2015 р., м. Одеса) / МОН України; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова; екон. -прав. ф-т; відп. ред. О. О. Нігреєва. Одеса : Астропринт, 2015. 284 с.*
7. Левенець А.В. Роль органів державної влади та місцевого самоврядування у формуванні правового статусу іноземців як членів територіальної громади в Україні (розділ в монографії) / *Актуальні проблеми економіки і менеджменту: теорія, інновації та сучасна практика*. Монографія. Книга шоста. За заг. ред. д.е.н., проф. Кузнєцова Е. А. Херсон: Олді-Плюс, 2018. С.241-267.
 8. Левенець А. В. Щодо проблеми визнання особи членом територіальної громади в Україні. *Політико-правова доктрина державного суверенітету в умовах глобалізації*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченій 100-річчю з дня народження д.ю.н., проф. Стрельцова Л. М. (25.10.1918 – 24.03.1979), м. Одеса, 26 жовтня 2018 року. Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2018. 370 с. С.165-168.
 9. Ніколаїшин М. Механізми прямого народовладдя – необхідна умова стабільних відносин між органами державної влади і територіальними громадами. Участь громади в місцевому самоврядуванні в Україні: молоді автори. К, 2015. С. 21-28.
 10. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 01.01.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-VIII#Text>
 11. Про ратифікацію Додаткового протоколу до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах органу місцевого самоврядування: Закон України від 02.09.2014. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014. № 43. Ст.2033.
 12. Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17.06.2014. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014 . № 34. Ст.1167. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text>
 13. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 05.02.2015. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. № 13. Ст.90. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>
 14. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні: Указ Президента України від 28.05.2006. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810/98>.

15. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 61 народного депутата України про офіційне тлумачення положень п. 10 частини першої ... від 13.10.2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-05#Text>
16. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Вищого адміністративного суду України щодо офіційного тлумачення положень частини пе... від 01.04.2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-10#Text>
17. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента та 56 н.д. України про офіційне тлумачення положень ч. 1, 2, 3, 4 ст. 118, ч. 3 ст. 133, ч. 1, 2, 3 ст. 140, ч... від 25.12.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v021p710-03#Text>
18. Серьогін В., Серьогіна С. Децентралізація і місцеве самоврядування у контексті зміцнення народовладдя в Україні. Право України. 2019. № 10. С. 158-174.
19. Фінансове забезпечення розвитку сільських територіальних громад: монографія / І. Сторонянська, А. Пелехатий; НАН України, Ін-т регіон. дослідж. ім. М. І. Долішнього. Львів: ІРД ім. М. І. Долішнього НАНУ, 2014. 190 с. (Проблеми регіон. розвитку). Бібліогр.: С. 166—181.
20. Кузнецова З.В. Конституційні основи управління державними справами. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі. Перші юридичні читання: збірка тез доповідей Всеукраїнської дистанційної наукової конференції, присвяченої 20-річчю заснування економіко-правового факультету (27 квітня 2018 року, м. Одеса) / За заг. ред. Л.О. Корчової, І.А. Дришлюка; уклад. А.В. Левенець, О.В. Нарожна. Одеса: Фенікс, 2018. 212 с. С.14-17.*

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Підготувати доповідь на тему: «Поєднування теорії і практики конституційного розвитку».
2. Зробити презентацію на тему: «Сучасний український конституціоналізм у контексті світової конституційної думки».
3. Розглянути та проаналізувати проблеми реалізації та дотримання Конституції України.
4. Історичний розвиток української Конституції.
5. Розкрийте сутність та зміст конституційного ладу України. Чи можна вважати існуючий лад в Україні конституційним?
6. Охарактеризуйте суть та ознаки конституційного ладу України. Визначте систему гарантій конституційного ладу України.
7. Принципи засад конституційного ладу України.
8. Держава в системі конституційного ладу: роль та основні функції.
9. Людина, її права та свободи – найвища цінність держави.
10. Розподіл влади як одна з основ конституційного ладу України.
11. Сучасний етап формування громадянського суспільства та правової держави.
12. Україна як суверенна держава. Народний, державний та національний суверенітет.
13. Республіканська форма правління в Україні: конституційне регулювання та практика реалізації.
14. Унітарний характер державного територіального устрою в Україні.
15. Демократичний режим та його принципи в Україні.
16. Соціальна направленість української держави.
17. Визначте систему гарантій конституційних прав і свобод людини і громадянина.
18. Які підстави для обмеження конституційних прав і свобод в Україні ви можете назвати?
19. Види та особливості обмеження прав людини.
20. Абсолютні та відносні права людини: можливість їх обмеження та підстави.
21. Покоління та генезис прав людини.

22. Міжнародні стандарти громадянства та вирішення питань громадянства при зміні території держави.
23. Державна політика по скороченню випадків без громадянства.
24. Імігранти в межах європейського простору: тенденції та розвиток.
25. Дослідити функції місцевого самоврядування в галузі забезпечення прав людини.
26. Проаналізувати положення «Конвенції про участь іноземців в суспільному житті на місцевому рівні» та її вплив на розвиток муніципально-правового статусу особистості в світі та в Україні.
27. Визначити існуючі на сьогодні проблеми в реалізації, забезпеченні та захисті муніципальних прав людини в Україні.
28. Теорія безпосередньої демократії в історичному плані.
29. Проблеми участі особистості в реалізації форм безпосередньої демократії.
30. Безпосередня демократія в державах перехідного типу: загрози та недоліки.
31. Систематизація конституційно-правових норм щодо здійснення безпосередньо демократії.
32. Організаційно-правові вимоги до проведення референдуму в Україні.
33. Історія світових референдумів.
34. Принципи проведення виборів в Україні.
35. Політичні партії і вибори.
36. Проблема нормативного регулювання місцевих референдумів.
37. Охарактеризуйте державну владу як інститут конституційного права.
38. Визначте систему органів державної влади.
39. Законодавчий процес в Україні.
40. Конституційно-правовий статус народного депутата.
41. Роль глави держави в парламентсько-президентській республіці.
42. Відобразити у вигляді схеми повноваження глави держави у парламентській та президентській республіках.
43. Імпічмент Президента: законодавче визначення процедури в Україні та в зарубіжних країнах.

44. Правові основи місцевого самоврядування: Конституція та закони України, Європейська хартія місцевого самоврядування, акти Президента України та органів виконавчої влади, статути територіальних громад та інші акти локальної нормотворчості.
45. Системні проблеми, що зумовлюють необхідність реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (дерево проблем).

ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ

1. Конституціоналізм: поняття, зміст та основні ознаки.
2. Основні етапи розвитку вітчизняного конституціоналізму.
3. Поняття та сутність конституційного ладу. Основи конституційного ладу України.
4. Поняття та ознаки правової держави.
5. Конституційні основи державного ладу України.
6. Конституційне закріплення принципів організації державної влади.
7. Розподіл влади та єдність державної влади в Україні.
8. Конституційно-правові характеристики української держави.
9. Поняття народного суверенітету.
10. Природа конституційних прав та свобод. Права людини і громадянина.
11. Класифікація основних прав і свобод. Рівність і рівноправність.
12. Види обмежень прав і свобод людини та громадянина в Україні.
13. Міжнародно-правові стандарти прав людини.
14. Особисті права і свободи громадян, закріплені в Конституції України.
15. Система основних політичних прав і свобод громадян України.
16. Економічні, соціальні та культурні права людини та громадянина в Україні.
17. Конституційні обов'язки громадян України.
18. Конституційні гарантії прав і свобод людини та громадянина.
19. Поняття та структура конституційного статусу особистості.
20. Поняття, сутність та принципи громадянства України.
21. Правовий статус біженців, закордонних українців та іммігрантів в Україні.
22. Правове положення внутрішньо переміщених осіб.
23. Правове положення іноземців та осіб без громадянства в Україні.
24. Характеристика муніципально-правового статусу особистості.
25. Поняття та види муніципальних прав людини в Україні.
26. Механізм реалізації муніципальних прав людини в Україні.

27. Поняття і сутність безпосередньої демократії, її основні форми.
28. Вибори: юридична природа, призначення, види.
29. Референдум: поняття, види. Правове забезпечення організації і проведення референдумів в Україні.
30. Основні форми безпосередньої демократії в місцевому самоврядуванні.
31. Державно-правові (юридичні) ознаки унітарної держави.
32. Суверенітет: поняття, види.
33. Державна влада як інститут конституційного права.
34. Принцип розподілу та єдності державної влади.
35. Органи державної влади в Україні: поняття, ознаки, види.
36. Порядок обрання Президента України.
37. Положення Президента України в системі органів державної влади. Повноваження Президента України.
38. Верховна Рада – парламент України. Конституційно-правовий статус.
39. Порядок формування Верховної Ради України, її склад і структура.
40. Компетенція Верховної Ради України.
41. Проблеми формування та діяльності парламентської коаліції та парламентської опозиції.
42. Поняття та система органів виконавчої влади в Україні.
43. Склад та порядок формування Кабінету Міністрів України.
44. Компетенція Кабінету Міністрів України. Акти, які видає Кабінет Міністрів України. Поняття та характеристика.
45. Взаємовідносини між Президентом, Верховною Радою та Кабінетом Міністрів України: проблеми розподілу повноважень та політичної відповідальності.
46. Дуалізм виконавчої влади в Україні.
47. Роль судової влади в забезпеченні принципів правової, демократичної держави.
48. Правова регламентація і функції судової влади в Україні.
49. Конституційно-правовий статус суддів в Україні.
50. Конституційна юрисдикція. Місце Конституційного Суду України в механізмі державної влади.

51. Принцип децентралізації державної влади як основна гарантія демократичного устрою держави.
52. Місцеве самоврядування як різновид публічної влади.
53. Етапи становлення інституту місцевого самоврядування в Україні та в світі.
54. Проблема розширення повноважень місцевого самоврядування: співвідношення повноважень, ресурсів та контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування.
55. Система місцевого самоврядування в Україні. Проблема правосуб'єктності територіальних громад.
56. Правові основи місцевого самоврядування та міжнародні стандарти.
57. Системні проблеми, що зумовлюють необхідність реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні.
58. Основні завдання адміністративної реформи в сфері місцевого самоврядування.
59. Правове забезпечення реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади.
60. Очікувані результати та тенденції реформування місцевого самоврядування.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДО ВИВЧЕННЯ КУРСУ

Нормативні акти

1. Виборчий Кодекс України: від 19.12.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>
2. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року з наст. змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Декларація прав національностей України від 1 листопада 1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 53. Ст. 799.
4. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
5. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 р. *Бюлетень законодавства і юридичної практики України*. 2002. № 10.
6. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин від 5 листопада 1992 р. *Офіційний вісник України*. 2006. № 50. Ст. 3381.
7. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. Ст. 3103.
8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, прийнята 1950 року в Римі, ратифікована Верховною Радою України від 17 липня 1997 року URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення 15.08.2020).
9. Конституційний договір між Верховною Радою України і Президентом України від 8 червня 1995 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. №18.
10. Конституція України від 28 червня 1996 р., зі змінами, внесеними згідно із Законами від 08.12.2004, від 01.02.2011, від 19.09.2013, від 21.02.2014, від 02.06.2016. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/> (дата звернення 15.08.2020).
11. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 р. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2002. № 1.

12. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права від 16 грудня 1966 р. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2002. № 2.
13. Про Автономну Республіку Крим: Закон України від 17 березня 1995 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. №11. Ст. 69.
14. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України. *Відомості Верховної ради України*. 2012. №16. Ст.146.
15. Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим: Закон України від 10 лютого 1998 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 29. Ст. 191.
16. Про вищу освіту: Закон від 01.07.2014 № 1556-VII.: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
17. Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21 грудня 2016 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 7-8. Ст. 50.
18. Про відновлення довіри до судової влади в Україні: Закон України від 08.04.2014 № 1188-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2014, № 23, Ст.870.
19. Про громадянство України: Закон України від 18 січня 2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 13. Ст. 65.
20. Про Державний Гімн України: Закон України від 6 березня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 24. Ст. 163.
21. Про Державний прапор України: Постанова Верховної Ради України від 28 січня 1992 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 19. Ст. 257.
22. Про Державний реєстр виборців: Закон України від 22 лютого 2007 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 20. Ст. 282.
23. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовтня 2014 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 1. Ст.1
24. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України від 15 квітня 2014 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 26. Ст.892.
25. Про забезпечення права на справедливий суд: Закон України від 12 лютого 2015 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. №

- 18, № 19-20. Ст.132.
26. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 8 вересня 2005 року. №2866-1У. *Урядовий кур'єр*. 2005. 19 жовтня.
 27. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 05 лютого 2015 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст.90.
 28. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст.2056.
 29. Про затвердження Конституції Автономної Республіки Крим: Закон України від 23 грудня 1998 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 5-6. Ст 43.
 30. Про захист суспільної моралі: Закон України від 20 листопада 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. №14.
 31. Про звернення громадян: Закон України від 2 жовтня 1996р., зі змінами і доповненнями. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №47.
 32. Про ратифікацію Протоколів № 15 та № 16 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : Закон України від 05.10.2017. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 45. Ст. 401.
 33. Про імміграцію: Закон України від 7 червня 2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 41. Ст. 197.
 34. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 № 794-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014. № 13. Ст.222
 35. Про комітети Верховної Ради України: Закон України від 4 квітня 1995 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 19. Ст 134.
 36. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>.
 37. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. №24. Ст. 170
 38. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 20-21. Ст. 190.
 39. Про національну безпеку України: Закон від 21.06.2018 р. No 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. №31. Ст. 241.

40. Про національне антикорупційне бюро: Закон України від 14 жовтня 2014 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 47. Ст. 2051.
41. Про Національний банк України: Закон України від 20 травня 1999 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 29. Ст. 238.
42. Про національні меншини в Україні: Закон України від 25 червня 1992 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 36. Ст. 529.
43. Про національну гвардію України: Закон України від 13 березня 2014 року *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 17. Ст. 594.
44. Про національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
45. Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення: Закон України від 23 вересня 1997 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 48. Ст. 296.
46. Про військово-цивільні адміністрації : Закон України від 3 лютого 2015 року No 141-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/141-19>
47. Про об'єднання громадян: Закон України від 16 червня 1992 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 34. Ст. 504.
48. Про органи самоорганізації населення: Закон України від 11 липня 2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 48. Ст. 254.
49. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 351.
50. Про політичні партії в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 23. Ст. 118.
51. Про правовий статус закордонних українців: Закон України від 4 березня 2004 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 25.
52. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянств: Закон України від 22.09.2011 р. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 2012. № 19-20. Ст.179.
53. Про правонаступництво України: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. №45. Ст. 617.
54. Про Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим: Закон України від 2 березня 2000 р. *Відомості Вер-*

- ховної Ради України. 2000. № 21. Ст. 158.
55. Про приєднання України до Конвенції про скорочення безгромадянства: Закон України від 11.01.2013 № 22-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 10. Ст.100.
 56. Про приєднання України до Конвенції про статус апатридів: Закон України від 11.01.2013 № 23-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 10. Ст.101
 57. Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради України від 24 серпня 1991 р. № 1427. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.
 58. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2-3. Ст. 12.
 59. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 5 березня 1998 р. № 183/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 35. Ст.
 60. Про Рахункову палату: Закон України від 11 липня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 43. Ст. 212.
 61. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14-15, № 16-17. Ст. 133.
 62. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: Закон України від 11 грудня 2003 року. *Урядовий кур'єр*. 2004. 15 січня.
 63. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 25. Ст. 283.
 64. Про Службу безпеки України: Закон України від 25 березня 1992 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.
 65. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 7 червня 2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 33. Ст. 175.
 66. Про статус депутатів місцевих рад: Закон України від 11 липня 2002 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 40. Ст. 290.
 67. Про статус народного депутата України: Закон України від 17.11.1992 року в редакції закону від 22.03.2001 року. *Відомості*

- Верховної Ради України*. 2001. № 42. Ст. 212.
68. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545
 69. Про транскордонне співробітництво: Закон України від 24 червня 2004 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 45. Ст. 499.
 70. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 грудня 1997 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 20. Ст. 99.
 71. Про Центральну виборчу комісію: Закон України від 30 червня 2004 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 36. Ст. 448.

Додаткова література

1. Акти європейського права з питань правоохоронної діяльності. Т. II: Поліція : Збірник документів. / Пер. з іноз. мов ; Інститут законодавства Верховної Ради України, Національна поліція України. К., 2019. 556 с.
2. Баймуратов М. О., Кофман Б. Я., Старинець О. Г. Безпека інформаційних систем. Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/1148 від 6 липня 2016 року: науково-практичний коментар / Інститут законодавства Верховної Ради України. К., 2019. 231 с.
3. Гультай М. М. Конституційна скарга у механізмі доступу до конституційного правосуддя : монографія / Михайло Мирославович Гультай. – Київ : Центр учбової літератури, 2019. – 269 с.
4. Демократія у самоврядуваннях (Децентралізація та місцеве самоврядування під час Української революції 1917–1921 років) : у 2 т. Т. 1 / Вступне слово А. В. Парубія, Голови Верховної Ради України; упоряд. : Є. Р. Бершеда, В. О. Зайчук, О. Л. Копиленко, І. М. Мищак. Репринт. вид. К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2018. 336 с. (Серія : Із першоджерел. Вип. VI).
5. Законодавче забезпечення розвитку реального сектору економіки / Заг. ред. В. І. Сергієнка; Інститут законодавства Верховної Ради України. Випуск 4. К., 2019. 322 с.
6. Забезпечення прав людини у правоохоронній діяльності : навч. посіб. / В. О. Боняк, В. А. Завгородний, О. О. Орлова та ін. ; Дніпр. держ. ун-т внутріш. справ ; за ред. В. О. Боняк. Вид. 2-ге, перероб. і допов. Дніпро : Ліра ЛТД, 2018. 259 с.

7. Задорожня Г.В. Конституційно-правовий статус глави держави в Україні та зарубіжних країнах: порівняльний аналіз : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2016. 484 с.
8. Законодавчі напрями розвитку держави і суспільства (аналітичні підсумки діяльності Верховної Ради України VIII скликання) / За заг. ред. О. Л. Копиленка, Є. Р. Бершеди, О. М. Клименко ; Інститут законодавства Верховної Ради України. К., 2019. 574 с.
9. Захист прав і свобод людини та громадянина Конституційним Судом України. Проблеми сучасної конституціоналістики: навч. пос. / Гультай М. М., Аніщук Н. В., Афанасьєва М. В., Бакаянова Н. М. та ін.; ред. Крусян А. Р., Єзеров А. А. Київ: Юрінком Інтер, 2018. С. 438–456.
10. Зозуля О. І. Конституційно-правовий статус комітетів Верховної Ради України. Дис на здоб. наук. ступ. д. ю. н. за спец.12.00.02. Ужгород. 2019. 508 с. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/21703>
11. Єрмакова Г. С. Розвиток міжконфесійних відносин в Україні (конституц.-правовий аспект). К.: Четверта хвиля, 2018. 344 с. Інститут законодавства Верховної Ради України: новий вимір дослідницької служби парламенту / Упоряд.: О. Л. Копиленко, Є. Р. Бершеда; Інститут законодавства Верховної Ради України. К., 2019. 113 с.
12. Ішук С.І. Окремі конституційно-правові засади функціонування громадянського суспільства в Україні : свобода підприємницької діяльності. *Journal «ScienceRise: Juridical Science»*. 2018. № 1 (3). С. 11–17.
13. Конституція України в актах Конституційного Суду України (аналітичний огляд та коментар) / А. Стрижак. Київ. : Ін Юре, 2010. 629 с.
14. Конституційне право України: навч. посіб. / Ю. О. Фрицький; Відкр. міжнар. ун-т розвитку людини «Україна», Ін-т права та суспіл. відносин. Київ: Університет «Україна», 2018.
15. Конституційне право України: підручник / [Алмаші І. М. та ін.; уклад.: Коцкулич В. В., Джуган В. В.]; ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т», юрид. ф-т, каф. конституц. права та порівнял. правознавства. 8-е вид., перероб. та допов. Ужгород: Гельветика, 2018. 409 с.
16. Конституційне право України : підручник / Т. М. Слінько,

- Л. І. Летнянчин, В.П. Колісник та ін.; за заг. ред. Т. М. Слінько. Харків: Право, 2020. 592 с.
17. Конституційне право України : навч. посібн. 2-е вид., перероб. і доп. / В. О. Боняк, В. А. Завгородній, А. В. Самотуга, Л. А. Філянїна. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017.
 18. Конституційне право України. Підручник. Авторський колектив. 8-е видання перероблене та доповнене. Ужгород. Гельветика. 2018. 410 с.
 19. Конституційне право України: навч. посіб. / Ю. О. Фрицький; Відкр. міжнар. ун-т розвитку людини «Україна», Ін-т права та суспіл. відносин. Київ: Університет «Україна», 2018.
 20. Конституційне право України: прагматичний курс : навч. посіб. / М.В.Афанасьєва, Ю. Ю. Бальцій, Ю. Д. Батан [та ін.] ; за заг. ред. М.В.Афанасьєвої, А. А. Єзерова ; тех. ред. Ю. Д. Батан.Одеса: Юридична література, 2017. 256 с.
 21. Конституційне право зарубіжних країн : підручник / І. О. Бондаренко, В. С. Віткова, Д. Є. Волкова та ін. ; за заг. ред. Н. В. Мішиної, В. О. Міхальова. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. 641 с.
 22. Конституційний судовий контроль за актами органів державної влади України (науково-практичний аналіз) [Текст] : [монографія] / О. А. Селіванов. Київ : Парламентське вид-во, 2018. 182 с.
 23. Куцин Я. М. Праксеологія парламентського контролю: порівняльно-аналітичне дослідження: дис. канд. юр. наук : 12.00.02. Ужгород, 2018. 261 с.
 24. Кузнєцов Е.А., Кузнєцова З. В. Впровадження принципів конституціоналізму менеджменту в Україні. *Право, економіка та управління: генезис, сучасний стан та перспективи розвитку* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю економіко-правового ф-ту ОНУ імені І. І. Мечникова (м. Одеса, 14-15 верес. 2018 р.) О.: Фенікс, 2018. С.486-490.
 25. Кузнєцова З. В. Конкурентноспроможна професійна система менеджменту як умова суверенітету та національної безпеки держави / Е. А. Кузнєцов, З. В. Кузнєцова. *Актуальні проблеми економіки і менеджменту: теорія, інновації та сучасна практика*. Монографія, книга сьома / [за ред. д.е.н., проф. Кузнєцова Е.А.], Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. С. 309-324.

26. Кузнєцова З. В. Актуалізація принципів управлінського конституціоналізму професійної системи менеджменту. *Актуальні проблеми економіки і менеджменту: теорія, інновації та сучасна практика*. Монографія, книга п'ята / [за ред. д.е.н., проф. Кузнєцова Е.А.]. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2017. С. 309-324.
27. Кузнєцова З. В. Виборча система та її види. *Матеріали 66-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників ОНУ імені І.І. Мечникова (23-25 листоп. 2011 р., м. Одеса) / МОН молодьспорту України; Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова; екон.-прав. ф-т; ред. кол.: В.І. Труба, І.С. Канзафорова, В.В. Валах, О.О. Нігрєєва. О.: Астропринт, 2011. С.128-132.*
28. Кузнєцова З. В. Державна мова як складова професійної підготовки управлінських кадрів. *Сучасні технології управління підприємством та можливості використання інформаційних систем: стан, проблеми, перспективи*. Матеріали восьмої міжнародної науково-практичної конференції для викладачів, аспірантів та молодих вчених, 29-30 березня 2013 р., м. Одеса. О.: Астропринт, 2013. С. 138-142.
29. Кузнєцова З. В. Дотримання конституційних норм в механізмі реалізації Конституції України. *Правова держава*. № 15-16. 2012. С.44-49.
30. Кузнєцова З. В. Зміни до Конституції України як фактор демократичного розвитку суспільства? *Матеріали 71-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу економіко-правового факультету ОНУ імені І.І.Мечникова (23-25 листоп. 2016 р., м.Одеса) / відп. ред.: О.О. Нігрєєва. О.: Астропринт, 2016. С.44-47.*
31. Кузнєцова З. В. Конституційні основи управління державними справами. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі*. Перші юридичні читання: збірка тез доповідей Всеукраїнської дистанційної наукової конференції, присвяченої 20-річчю заснування економіко-правового факультету (27 квітня 2018 року, м. Одеса). О.: Фенікс, 2018. С.14-17.
32. Кузнєцова З.В. Політико-правові засади механізму вдосконалення Конституції України. *Правова держава*. 2015. О.: Фенікс. С. 41-47.
33. Кузнєцова З. В. Політична партія – складова політичної системи. Держава і право: проблеми становлення і стратегія розвитку.

36. матер. Міжнар. наук.-практ. конфер. (16-17 травня 2009 р., м. Суми). Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ. Суми: Фабрика друку, 2009. С. 68-70.
34. Кузнєцова З. В. Права человека и суверенитет государства. *Конституційно-правовий вимір в розвитку правової системи України*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 95-річчю з дня народження доктора юридичних наук, професора Стрельцова Льва Михайловича (1918-1979): Четверті юридичні читання (25 жовтня 2013 р., м. Одеса). О.: Астропринт, 2013. 260 с. С.121-124.
35. Кузнєцова З.В. Принципи конституціоналізму професійної системи менеджменту. *Правова держава*. 2017. О.: Фенікс. С. 34-41.
36. Кузнєцова З.В. Прояв державного суверенітету України в законодавчому регулюванні статусу біженців. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції пам'яті доктора юридичних наук, професора Стрельцова Льва Михайловича (1918-1979): «Конституційні основи формування правової системи»*: Треті юридичні читання (ОНУ імені І. І. Мечникова, 20 квітня 2012 р.). О.: Астропринт, 2012. С. 66-72.
37. Кузнєцова З.В. Роль політичних партій України у виборчому процесі. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління* / Наук.зб. праць екон.-прав. ф-ту Одес. нац. ун-ту ім. І.І.Мечникова. Одеса, 2006. Т. 9 (випуск 10). С.91-95.
38. Кузнєцова З. В. Співвідношення внутрішнього та зовнішнього суверенітету держави. *Політико-правова доктрина державного суверенітету в умовах глобалізації*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 100-річчю зі дня народження доктора юридичних наук, професора Л.М. Стрельцова (25.10.1918 – 24.03.1979), м. Одеса, 26 жовтня 2018 року. О.: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 370 с. С.156-160.
39. Кузнєцова З. В. Сучасні уявлення про юридичну природу виборчого права. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі. Другі юридичні читання* : матеріали Всеукраїнської дистанційної наукової конференції (26 квітня 2019 року, м. Одеса) / за заг. ред. Л.О. Корчової, І.А. Дришлюка, уклад. А.В. Левенець, О.В. Нарожна. О.: Фенікс, 2019. С. 50-53.

40. Кузнєцова З. В., Боднарук М.М. Еволюційно-теоретичні та правові аспекти впровадження виборчих систем в Україні при формуванні парламенту. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління* /Наук. Зб. Праць екон.-прав. ф-ту Одес. нац. ун-ту ім. І.І. Мечникова. О. 2008. Т. 11 (випуск 22) частина 2. С. 228-234.
41. Кузнєцова З. В., Мамедова А. Е. Права людини як фактор впливу на державний лад (На прикладі Туреччини). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2017. Випуск 45. Том 1. С. 19-23.
42. Кузнєцова З.В., Мамедова А.Е. Впровадження та дотримання міжнародних стандартів з захисту прав внутрішньо переміщених осіб на прикладі співпраці України з Туреччиною. *Імплементация міжнародних стандартів у сфері дотримання і захисту прав людини в правову систему України: кол. моногр. / за ред. Л. О. Корчевної, З.В. Кузнєцовой. О.: Фенікс, 2017. С. 89-110.*
43. Лазарєв В. В. Система законодавства про громадянство України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2010. № 48.
44. Левенець А. В., Хріщева О. Г. Гуманітарна інтервенція як виняток з принципу невтручання у справи держави (в співавторстві). *Вісник Одеського національного університету. Серія: Правознавство*. 2019. Том 24. Випуск 1 (34). С. 32-40.
45. Левенець А. В. До питання про еволюцію конституційно-правового статусу іноземців в Україні. *Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право»*. 2014. №2. С.75-79.
46. Левенець А. В. Міжнародно-правові стандарти прав іноземців в місцевому самоврядуванні. *Правова держава*. 2015. №19. С.48-54.
47. Левенець А. В. Поняття «іноземець» в Україні: до питання онтологічного вимірювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2013. №21. Ч. II. Т.І. С. 139-142.
48. Левенець А. В. *Право іноземців на участь в мирних зібраннях: міжнародні стандарти та регулювання в Україні*. Матеріали 71-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу економіко-правового факультету ОНУ імені І.І.Мечникова (23-25 листоп. 2016 р., м.Одеса) / відп. ред.: О.О. Нігреєва. Одеса: Астропринт, 2016. С. 47-49.

49. Левенець А. В. Право іноземців-членів територіальної громади на місцеві ініціативи. *Лібералізм та права людини: матеріали міжнародної наукової конференції* (29 квітня – 1 травня 2015 р., м. Одеса) – ОНУ ім. І.І. Мечникова. О.: Астропринт, 2015. С. 25-28.
50. Левенець А.В. Участие иностранцев в осуществлении местного самоуправления государства пребывания (домицилия): европейский опыт и украинские тенденции. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2016. № 1 (17). С. 25-30.
51. Левенець А.В. Нормативно-правові гарантії муніципальних прав людини в Україні. *Правова держава*. 2018. № 29. С. 30-35.
52. Левенець А. В., Лотиш О. В. Міжнародні стандарти права на безпечну медичну допомогу. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Правознавство*. 2019. Том 24. Вип. 2 (35). С. 15-22.
53. Левенець А. В. Міжнародно-правові стандарти захисту прав мігрантів та їх імплементація в Україні. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Ukraina po Rewolucji Godności. Prawa człowieka – tożsamość narodowa» Uniwersytet Łódzki, Bookmarked Publishing & Editing, Łódź-Olsztyn*, 2017. С. 109-115.
54. Левенець А. В. Інтеграція мігрантів в місцеве суспільство: український та зарубіжний досвід. *Матеріали 72-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова* (29 листопада – 1 грудня 2017 року, м. Одеса). О.: Фенікс, 2017. С.91-94.
55. Левенець А. В. Муніципальні права негромадян в умовах глобалізації. *Право, економіка та управління: генезис, сучасний стан та перспективи розвитку* : матер. Міжнар. наук.-практ. конфер., присвяченої 20-річчю економіко-правового факультету ОНУ імені І. І. Мечникова (м. Одеса, 14-15 вересня 2018 р.) / ОНУ імені І. І. Мечникова; відп. ред. І. А. Ломачинська, А. В. Смітюх. О.: Фенікс, 2018. С. 490-494.
56. Левенець А. В. Щодо проблеми визнання особи членом територіальної громади в Україні. *Політико-правова доктрина державного суверенітету в умовах глобалізації: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченій 100-річчю з дня народження д.ю.н., проф. Стрельцова Л. М. (25.10.1918*

- 24.03.1979), м. Одеса, 26 жовтня 2018 року. Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2018. 370 с. С.165-168.
57. Мищак І.М. Хай буде Україна вільною (Державотворчий процес під час Української революції 1917 – 1921 років) / Передмова академіка НАН України О.Л. Копиленка. К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2018. 141 с.
58. Мохончук Б.С. Виборча система України як конституційно-правовий інститут: дис. здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук. 12.00.02. – конституційне право; муніципальне право. Харків. 2017. 216 с.
59. Нестерович В. Ф. Практикум з конституційного права України. Видавництво Ліра-К 2018. 640 с.
60. Нестерович, В.Ф. Виборче право України : підручник. Київ : Видавництво Ліра-К, 2017. С. 504.
61. Олійник А.Ю. Конституційні свободи людини і громадянина та їх забезпечення в Україні : монографія. Київ : КНУТД; Дніпро : ДДУВС, 2018. 371 с.
62. Особливості реалізації виборчих прав внутрішньо переміщених осіб та їх законодавче забезпечення / Інститут законодавства Верховної Ради України, Європейська Комісія «За демократію через право». К. : Видавництво «Фенікс», 2018. 160 с.
63. Оржаховська А. А. Конституційно-правовий статус дитини в Україні: актуальні питання : монографія. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2018. 196 с. Про українську церкву (Церковне життя під час Української революції 1917–1921 років) / Інститут законодавства Верховної Ради України ; вступне слово акад. НАН України О. Л. Копиленка; упоряд. : О. Л. Копиленко, Є. Р. Бершеда, В. О. Зайчук, І. М. Мищак. Репринт. вид. К. : Парлам. вид-во, 2018. 544 с. (Серія : Із першоджерел. – Вип. ІХ).
64. Пілюк С.В. Кваліфікована юридична допомога як гарантія правового захисту. *Матеріали 73-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (28-30 листопада 2018 року, м. Одеса)*. О.: Фенікс, 2018. С.56-58
65. Пілюк С.В. Конституційний контроль міжнародних договорів в умовах глобалізації. *Політико-правова доктрина державного су-*

- веренітету в умовах глобалізації: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченій 100-річчю з дня народження д.ю.н., проф. Стрельцова Л. М. (25.10.1918 – 24.03.1979), м. Одеса, 26 жовтня 2018 року. О.: Вид. дім «Гельветика», 2018. С. 178-182.*
66. Пілюк С.В. Особливості американської моделі конституційного контролю. *Матеріали 70-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу ЕПФ ОНУ імені І.І. Мечникова, присвяченої 150-й річниці Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, 25-27 листопада, м. Одеса. О.: Астропринт, 2015. С.55-58.*
 67. Пілюк С. В. Інститут конституційної скарги у механізмі захисту прав людини в сучасному світі (розд. в кол. монографії). *Імплементация міжнародних стандартів у сфері дотримання і захисту прав людини в правову систему України. О.: Фенікс, 2017. С. 130-146.*
 68. Політика для людей: як стати свідомими громадянами / Девід Метьюз. К. : Парлам. вид-во, 2019. 248 с.
 69. Права людини в національному та європейському контекстах: підручник / Н.І. Петрецька, Ю.М. Бисага, Д.М. Белов та ін.; за заг. ред. Н. І. Петрецької, Ю. М. Бисаги. Видавничий дім «Гельветика». Ужгород, 2018. 482 с.
 70. Правові питання деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України. Бюлетень моніторингу законодавства України / Загальна редакція О. Л. Копиленка; Інститут законодавства Верховної Ради України. Вип. 8. К., 2020. 309 с.
 71. Правова наука та законодавча практика: аналіз дисертаційних досліджень (2017–2019 рр.) / Інститут законодавства Верховної Ради України. К., 2020. 470 с. – (Серія: Правова наука та законодавча практика: аналіз дисертаційних досліджень. Вип. 8).
 72. Проблеми законодавчого забезпечення пріоритетних сфер суспільних відносин (на основі аналізу законопроектів, включених до порядку денного другої сесії Верховної Ради України дев'ятого скликання) / Інститут законодавства Верховної Ради України; заг. ред. В. О. Зайчука. Том 17. К., 2020. 312 с.
 73. Проблеми імплементації змін до Конституції України щодо пра-

- восуддя та статусу Конституційного Суду України: Проект виконано за підтримки Німецького Фонду міжнародного правового співробітництва та Проекту Ради Європи «Підтримка впровадження судової реформи в Україні». Київ, 2017. 188 с. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2017_Sud_reform.pdf
74. Проблеми законодавчого забезпечення пріоритетних сфер суспільних відносин (на основі аналізу законопроектів, включених до порядку денного десятої сесії Верховної Ради України восьмого скликання) / Інститут законодавства Верховної Ради України. Том 16. К., 2019. 505 с.
 75. Проблеми законодавчого забезпечення пріоритетних сфер суспільних відносин (на основі аналізу законопроектів, включених до порядку денного дев'ятої сесії Верховної Ради України восьмого скликання) / Інститут законодавства Верховної Ради України. Том 15. К., 2019. 636 с.
 76. Прецедентне право Європейського суду з прав людини щодо захисту прав уразливих верств населення = Case-Law of ECHR on Hr`S Protection of Vulnerable People and Groups: навч. посіб. / О. О. Гайдунін, В. Ю. Худолей. Київ : МНТУ, 2019. 310 с.
 77. Путівник по законодавству України / Заг. ред.: О. Л. Копиленко, Р. О. Стефанчук; кер. авт. кол.: О. Л. Копиленко, Є. Р. Бершеда, О. М. Клименко; Інститут законодавства Верховної Ради України. 2-е видання, доповн. і переробл. К., 2020. 915 с.
 78. Рациональне законотворення: сучасна парадигма, орієнтири та домінанти: Практичний посібник / Інститут законодавства Верховної Ради України. 2-е видання, доповн. і переробл. К., 2019. 363 с.
 79. Річний звіт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти за 2019 рік / за заг. ред. проф. Сергія Квіта. Київ : Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, 2020. 244 с.
 80. Речицький В. В. Конституційне А Б В. Харків: ТОВ «Видавництво „Права людини“». 2016. 408 с.
 81. Савчин М. В. Порівняльне конституційне право: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 328 с.
 82. Слінько Т. М. Конституційне право України. Підручник. Право. 2020. 592 с.
 83. Совгіря О. В., Шукліна Н. Г. Конституційне право України. Повний

- курс: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 556 с.
84. Стандарти добробуту громадян: міжнародний досвід : Збірка документів. Пер. з іноз. мов. / Інститут законодавства Верховної Ради України. К., 2020. 149 с.
 85. Турчинов К. О. Політичні партії у виборчому процесі: актуальні питання законодавчого забезпечення. К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2018. 244 с.
 86. Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник до 20-ої річниці Конституції України та 25-ої річниці незалежності України / В. Л. Федоренко. – Київ : Ліра-К, 2016. 616 с.
 87. Фридрих Август фон Хайек. «Конституція свободи». / Пер. Борис Пинскер. Москва. Новое издательство. 2016. 528 с. URL: <https://www.yakaboo.ua/konstitucija-svobody.html>
 88. Хотинська-Нор О. З. Теоретико-правові та праксеологічні засади судової реформи в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2017. 36
 89. Шаповал В. М., Шаповал Т. В. Політичні права і свободи (теоретичний і конституційний аспекти) / Інститут законодавства Верховної Ради України. К., 2019. 81 с.
 90. Шаульська Г. М. Механізми взаємодії громадськості з органами публічної влади в Україні : монографія / за заг. ред. д. філос. н., професора, академіка Національної академії педагогічних наук України Т. В. Мотренка. К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2018. 200 с.
 91. Чистоколяний Я. В. Основні проблеми правозахисної діяльності Конституційного Суду України. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2018. № 4. URL: http://apnl.dnu.in.ua/4_2018/10.pdf
 92. Якого хочемо ладу на Україні (Конституційний процес часів Української революції 1917–1921 років) / упоряд. : Є. Р. Бершеда, В. О. Зайчук, О. Л. Копиленко, І. М. Мищак. Репринт. вид. К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2018. 96 с. (Серія: Із першоджерел. Вип. VII).

Інформаційні ресурси

1. <http://portal.rada.gov.ua> – Офіційний веб-портал Верховної Ради України.
2. <http://kmu.gov.ua> – Офіційний веб-сайт Кабінету Міністрів України.
3. <http://ccu.gov.ua> – Офіційний веб-сайт Конституційного Суду України.
4. <http://president.gov.ua> – Офіційне інтернет-представництво Президента України.
5. <http://www.nau.ua> – Інформаційно-пошукова правова система «Нормативні акти України (НАУ)».

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
КОНСТИТУЦІЙНОГО
ТА МУНІЦИПАЛЬНОГО ПРАВА**

Методичний посібник

*Для підготовки здобувачів вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня
спеціальність: 081 «Право»*

Укладачі:

***Зоя Вікторівна Кузнєцова
Анжела Вікторівна Левенець
Суліко Валерійвна Пілюк***

Підписано до друку 28.10.2020.
Формат 60x84/16. Ум-друк. арк. 5,22.
Наклад 100 прим. Зам. № 2010-16.

Видано і віддруковано в ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25.
Тел. +38 050 7775901 +38 048 7959160
e-mail: fenix-izd@ukr.net
www.feniksbooks.com